Tomislav Galović

Croatia Benedictina: Hrvatsko Kraljevstvo, Petar Krešimir IV. i *Ordo sancti Benedicti*

U povijesti hrvatskoga naroda i Crkve u Hrvata razdoblje XI. stoljeća od iznimna je značenja kako na političkom tako podjednako i na crkvenom planu. Samo nam limitiranost povijesnih vrela skriva potpunu sliku toga vremena, no i ono što je uspjelo sačuvati se do naših dana: pisani izvori, umjetnički spomenici i arheološki ostaci, vjerno svjedoči o tome ključnom razdoblju i po mnogočemu vrhuncu Hrvatskoga Kraljevstva druge polovine XI. stoljeća. To je Regnum Croatię et Dalmatię *za vrijeme kralja Petra Krešimira IV. i potom Dmitra Zvonimira.* Ordo sancti Benedicti – *Red Svetoga Benedikta upravo u tome razdoblju doživljava svoj najveći procvat, a čiji su plodovi dijelom vidljivi i danas. Svojim radom, djelom i napose Pravilom monaha* (Regula monachorum) *Sv. Benedikt Nursijski obilježio je srednjovjekovnu zapadnu Europu: ponajprije redovništvom koje je nasljedovalo njega kao uzor, a zatim kulturom i latinskom pismenošću koja je upravo u benediktinskim skriptorijima i knjižnicama pronašla svoje mjesto te graditeljstvom (romanički stil) i uopće znanošću i umjetnošću. Stoga je Sv. Benedikt i prozvan „ocem Europe" odnosno proglašen „prvotnim zaštitnikom Europe". U nas je Red Svetoga Benedikta bio nukleus posvećenoga redovničkog života i ona glavna snaga formiranja i širenja hrvatske trojezične i tropismene kulture (prvotno latinske, a potom, odnosno i usporedno, glagoljske i ćirilske pismenosti). Upravo tijekom 60-ih godina XI. stoljeća dolazi do obnove postojećih i(li) osnivanja novih ženskih benediktinskih samostana: Sv. Tome u Biogradu 1060. – 1062. (?), Sv. Dujma – kasnije Sv. Nikole u Trogiru 1064., Sv. Marije u Zadru 1066. te Sv. Benedikta – kasnije Sv. Arnira 1068. u Splitu, te muških benediktinskih samostana: Sv. Ivana Evanđelista u Biogradu 1060., Sv. Ivana Krstitelja u Trogiru prije 1064., Sv. Petra u Supetarskoj Drazi na otoku Rabu 1060. (?), Sv. Petra u Selu/Jesenice 1069. (?) itd. To je razdoblje* Regnum Croatie et Dalmatie – *to je* Croatia Benedictina, *napose za vrijeme Krešimirova Kraljevstva – zlatno je to doba Reda Svetoga Benedikta u Hrvatskoj.*

Ključne riječi: *Hrvatsko Kraljevstvo, Petar Krešimir IV., Ordo sancti Benedicti (Red Svetoga Benedikta), benediktinci, benediktinke, Dalmacija.*

***

Ordiar unde tuos, sacer o Benedicte, triumphos,
(Odakle meni je poć, Benedikte sveti, trijumfa,)
Virtutum cumulos ordiar unde tuos?
(Vrlina ti mnoštva za zbroj, odakle meni je poć?)
Euge, beate pater, meritum qui nomine prodis,
(Živio, blaženiče, ti, koji ime po zasluzi imaš,)
Fulgida lux secli, euge, beate pater!
(Svijeta sjajna si luč, živio, blaženiče, ti!)
Nursia, plaude satis tanto sublimis alumno;
(Nurzijo, plješći na glas, na velikog ponosna sina,)

Astra ferens mundo, Nursia, plaude satis!
(Zvijezde on spušta na tlo, Nurzijo, plješći na glas!)
O puerile decus, transcendens moribus annos
(O, taj dječački dar, nadvladao je krepošću vrijeme,)
Exuperansque senes, o puerile decus!
(Nadvisio starce je sve, o, taj dječački dar!)
Flos, paradise, tuus despexit florida mundi;
(Cvijet rajski je taj ovozemaljsko zasjenio cvijeće,)
Sprevit opes Romae flos, paradise, tuus.
(Rimsku prezreo moć, cvijet rajski je taj.)

Paulus Diaconus / Pavao Đakon, *De beato Benedicto et miraculis et laudibus eius / O blaženom Benediktu, njegovim čudotvorstvima i slavi* (I/26: 1-10).[1]

***

Red Svetoga Benedikta – *Ordo sancti Benedicti* (OSB) u hrvatskoj povijesti, kulturi, znanosti, umjetnosti i gospodarstvu zauzima istaknuto mjesto i po mnogočemu nezamjenjivu ulogu u prošlosti hrvatskoga naroda. Benediktinci i benediktinke sa svojim samostanskim zajednicama ili kućama: opatijama, prioratima, prepoziturama, rezidencijama, obedijencijama, hospicijima i celama u srednjem vijeku imaju ključnu ulogu u razvitku europske pismenosti, ali prije svega širenja Evanđelja na istim prostorima.[2] Vođeni geslom *ora et labora* („moli i radi"),[3] tim „sažetkom benediktinskoga programa i uzorom mnogim daljnjim redovničkim reformama koje su doprinijele izgradnji kršćanskoga Zapada" (T. Prügl),[4] izgradili su dakako i hrvatsku kulturu i duhovnost.[5] Uz prvotni cilj mo-

---

[1] Prijevod Robert Šćerbe. Preuzeto iz: *PAULUS DIACONUS, Historia Langobardorum – PAVAO ĐAKON, Povijest Langobarda* (priredili i preveli Robert Šćerbe i Hrvoje Šugar, komentar i popratne tekstove napisali Tomislav Galović, Ivo Goldstein, Hrvoje Gračanin), Zagreb, 2010., 26-27.

[2] Usp. *Benediktinci i stvaranje europske kulture: »Našim rukama, ali Tvojom snagom«*. Priredili monasi samostana Cascinazza, Fondazione per la Sussidiarietà Split, 2008. (2010.[2]; 2015.[3]) Prijevod djela: »*Con le nostre mani, ma con la Tua forza«: le opere nella tradizione monastica benedittina.*

[3] Opće je poznata, ali i vrlo zanimljiva činjenica da ovoga glasovitoga benediktinskoga gesla zapravo nema kao takvoga u *Pravilu sv. Benedikta*, već dakako u prenesenom smislu.

[4] THOMAS PRÜGL, *Ora et labora*: teologija rada u antičkom i srednjovjekovnom redovništvu?, *Communio*, XXXVI (2011.) 111 / = Tematski blok: Rad i svetkovanje /, 13. Prijevod Mato Balić. Usp. i LOVRE KATIĆ, Što su učinili benediktinci za napredak čovječanstva, u: *Sveti Benedikt i njegovo djelo* (zbornik), (ur.) Šime Kovačić, *Život s Crkvom – liturgijski časopis*, V (1939.) 4-5 (Knjižnica „Zvijezda mora", sv. 9, 1939.), 113-128.

[5] Usp. LOVRE KATIĆ, Zasluge reda sv. Benedikta za hrv. narod, *List Biskupije Splitsko-makarske, ujedno službeno glasilo Hvarske biskupije*, LXI (siječanj – veljača 1939.), 1-2, 15-18; LXI (ožujak – travanj – svibanj 1939.), 3-4-5, 41-45; *Sveti Benedikt i njegovo djelo* (zbornik), (ur.) Šime Kovačić, *Život s Crkvom – liturgijski časopis*, V (1939.) 4-5 (Knjižnica „Zvijezda mora", sv. 9, 1939.); SLAVKO KOVAČIĆ, Sveti Benedikt i njegovo djelo u Crkvi i našem narodu (u povodu 1500. obljetnice rođenja sv. Benedikta), *Crkva u svijetu*, XV (1980.), 4, 327-339 (ovaj je rad ponovljen 2010. godine s malim izmjenama u tekstu = SLAVKO KOVAČIĆ, Sveti Benedikt i njegovo djelo u Crkvi i hrvatskome narodu, u: *Benediktinci na području Dubrovačke nadbiskupije. Zbornik radova*, / prir. ŽELIMIR PULJIĆ i MARIJAN SIVRIĆ /, Dubrovnik, 2010., 97-112); FRANJO ŠANJEK, Djelo svetog Benedikta ugrađeno u temelje hrvatske pismenosti i kulture, *Bogoslovska smotra*, L (1980.), 4, 337-344; FRANJO ŠANJEK, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata. Srednji vijek*, II., prerađeno i dopunjeno izdanje, Zagreb (Priručnici – Biblioteka Centra za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije „Kršćanska sadašnjost", sv. 23), 1993., 64-77**;** SLAVKO SLIŠKOVIĆ, Doprinos sv. Benedikta i njegova reda oblikovanju moderne Europe, *Croatica Christiana periodica*, XXXIV (2010.), 65, 161-174. Vidjeti i SLAVKO KOVAČIĆ, Ordini religiosi in Croazia durante il medioevo, u: *Storia religiosa di Croazia e Slovenia*, (prir. Luciano Vaccaro), Milano, 2008., 221-232. U tom je članku na str. 221-224 dan kratak pregled povijesti benediktinaca u Hrvatskoj.

naštva – traženje Boga (*quaerere Deum*) i obraćenje kao temeljni zavjet monaške tradicije (*conversatio/conversio morum*)[6] te poslušnost (*oboedientia*), imaju i poseban redovnički zavjet, a to je obveza stalnoga boravka (*stabilitas loci*) u jednom samostanu (opatiji) tijekom ovozemaljskog života. Iz toga je i proizišla samostalnost i upravna neovisnost benediktinskih opatija, koje moraju imati po najmanje dvanaest redovnika/redovnica, u odnosu jedne na drugu i uopće na maticu-samostan. Obvezni i posvećeni životu u šutnji, molitvi i fizičkom radu ubrzo sve to nadograđuju naobrazbom – intelektualnim radom i razvojem školstva te, uza sve to, unaprjeđuju poljodjelstvo i obrtništvo, unoseći romanički stil u graditeljstvo kao izraz i odraz svojih liturgijskih potreba.[7] Kasnije oblikuju i svoje heraldičko obilježje – benediktinski grb na kojem je prikazan dvostruki križ na brdu, a preko njega latinski natpis „*Pax*" (Mir), dok je ispod grba na lenti ispisan benediktinski program: „*Ut in omnibus glorificetur Deus*" (Da se u svemu proslavi Bog).[8]

Sv. Benedikt Nursijski[9] svojim je radom, djelom i napose Pravilom monaha (*Regula monachorum*)[10] obilježio srednjovjekovnu zapadnu Europu i to ponajprije redovništvom koje je nasljedovalo njega kao uzor pa je i prozvan „ocem zapadnoga redovništva", a zatim kulturom i latinskom pismenošću koja je upravo u benediktinskim samostanima, tj. njihovim skriptorijima i bibliotekama pronašla svoje istaknuto mjesto odnosno svakodnevno življenje. Oni su, kako je to zgodno i točno primijećeno, „križem, knjigom i plugom oblikovali europsku civilizaciju, tj. kršćansku Europu".[11] Ključni moment u razvoju ovoga reda tijekom idućih stoljeća bila je odluka o uvođenju kao obvezatnog *Pravila Sv. Benedikta* u sve samostane na području Franačkoga Carstva,[12] a pod čijim je političkim, vjerskim i kulturnim utjecajem bilo i naše područje.[13]

Međutim, benediktinskoj ulozi u širenju prvotno latinske, a potom i usporedno glagoljske i ćirilske pismenosti među Hrvatima na hrvatskom, srednjovjekovnom latinskom i staroslavenskom/crkvenoslavenskom možemo i upravo

---

[6] ANTE CRNČEVIĆ, Sakramentalnost posvećenoga života. Lik redovnika u svjetlu liturgije redovničkoga zavjetovanja, *Živo vrelo – liturgijsko-pastoralni list za promicanje liturgijske obnove*, XXXII (2015.), 2, 8-19 (napose: 9).

[7] Usp. JAMES G. CLARK, *The Benedictines in the Middle Ages*, Woodbridge, 2011.

[8] IVO DELALLE, Benediktinci, *Hrvatska enciklopedija – Encyclopaedia Croatica*, sv. 2 / Autonomaši – Boito, Zagreb, 1941., s. v. (380-382), 381.

[9] O životu i djelu Sv. Benedikta v. GRGUR VELIKI (papa, sveti), *Život i čudesa sv. oca Benedikta: 2. knjiga „Dijaloga"*, preveo Martin Kirigin, predgovor Johannes Pausch (prevela s njemačkog jezika Zlata Derossi), Zadar, 2000. Prijevod djela: *Vita et miracula sanctiss. patri Benedicti*. Usp. i ILDEFONS HERWEGEN, *Sveti Benedikt: lik i značenje* (preveo Martin Kirigin), Zadar (Crkveni oci i pisci / Collectio patrum et scriptorum ecclesiasticorum, sv. 4), 1969. Prijevod djela: *Der heilige Benedikt*. Vidjeti i: *Dokumenti o sv. Benediktu* (prir. biskupi Evrope i biskupi Jugoslavije), Zagreb (Biblioteka Dokumenti), 1980. (Biskupi Evrope: *Odgovornost kršćana za europu danas i sutra*; Biskupi Jugoslavije: *Sveti Benedikt i njegovo djelo*).

[10] Koje svoj djelomični uzor/predložak po svemu sudeći ima u starijem spisu *Regula Magistri* (Pravilo Učitelja).

[11] MLADEN PARLOV, Benediktinska duhovnost: prošlost, sadašnjost i budućnost, u: *Benediktinski samostan sv. Nikole u Trogiru: duhovnost i kultura u okrilju Virgines Dei. Zbornik radova prigodom 950. obljetnice utemeljenja / The benedictine monastery of St Nicholas in Trogir: spirituality and culture under aegis of Virgines Dei. A Collection of Papers marking the 950th anniversary of its foundation* (prir. Vanja Kovačić i o. Jozo Milanović), Trogir, 2014., 25.

[12] TRPIMIR VEDRIŠ, Crkva i vjerski život, u: *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku (oko 550 – oko 1150)*, (ur.) Zrinka Nikolić Jakus, Zagreb (Biblioteka Povijest Hrvata, vol. 1), 2015., 225.

[13] Usp. i MILE VIDOVIĆ, *Povijest Crkve u Hrvata*, 2., dopunjeno izdanje, Split – Metković (Biblioteka Radovi, knj. 21) (Biblioteka povijesna baština, knj. 12), 2007., 83-89 („Benediktinci i njihovo djelovanje u Hrvatskoj").

moramo zahvaliti nastanak i razvitak te i takve kulture na navedenim trima jezicima i trima pismima u srednjem vijeku.[14] Ta jedinstvenost hrvatske trojezičnosti i tropismenosti (kako je to meritorno definirao Eduard Hercigonja[15]) koju su benediktinci – latinaši i glagoljaši[16] – u svojem djelovanju pokazali neće nakon njih u takvu obliku biti ponovljena u radu niti jednog od kasnijih crkvenih redova i jedinstvena je u europskoj crkvenoj povijesti. Benediktinci su dakle izvorište hrvatske trojezične i tropismene kulture u srednjem vijeku.

Općenito se u hrvatskoj historiografiji drži da benediktinci u naše krajeve dolaze prvotno iz franačkih samostana, a što se zaključuje prema imenima (germanskog podrijetla) opata u benediktinaca u nas, zatim iz Montecassina / Monte Cassina[17] (dokazane brojne izravne i neizravne veze s maticom i drugim talijanskim samostanima, posebice opatijom na Tremitima[18]), te iz grane benediktinskoga reda kamaldoljana/kamaldolaca (*Camaldulenses*), da bi na koncu došlo i do procesa u kojem benediktinske samostane osnivaju domaći redovnici i redovnice.[19] Tako su benediktinci kao izravna veza i posrednici – kako između dviju jadranskih obala tako i između geografski vrlo udaljenih područja – prenosili i donosili svoj način života i teološkog naučavanja, a posebno mjesto tu zauzima beneventana (*scriptura Beneventana*) kao primjer kaligrafskog pisma europskog srednjovjekovlja i monumentalna crkvena arhitektura.[20]

Red Svetoga Benedikta organiziran je – kako tijekom povijesti tako i danas – na *Pravilu Sv. Benedikta* (*Regula sancti Benedicti*).[21] Tu je monaško vrijeme (*tempus monasticum*) prema shemi D. Ogliarija raspoređeno ovako: 1) *Opus Dei* (Djelo Božje) dobiva ritam kroz dva osnovna godišnja doba, ono zimsko i ono ljetno. Prvo stupa na snagu početkom studenog i traje do Uskrsa; drugo je sadržano između Uskrsa i početka studenog; 2) što se tiče vremena *blagovanja*, godina je podijeljena na četiri odlomka ili razdoblja: od Uskrsa do Duhova, od Duhova do 13. rujna, od 13. rujna do početka Korizme te, naposljetku, od po-

---

[14] TOMISLAV GALOVIĆ, Benediktinci – izvorište hrvatske trojezične i tropismene kulture u srednjem vijeku, u: *Humanitas et litterae. Zbornik u čast Franje Šanjeka*, (ur.) Lovorka Čoralić i Slavko Slišković, Zagreb (Dominikanska baština, knj. 6) (Analecta Croatica Christiana, sv. 40), 2009., 777-786; DRAGO ŠIMUNDŽA, Religiozna polazišta hrvatske pismenosti i književnosti, *Kačić – zbornik Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja*, XXV / = *Zbornik u čast fra Karla Jurišića* / (1993.), 461-471.

[15] EDUARD HERCIGONJA, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, II., dopunjeno i izmijenjeno izdanje, Zagreb (Biblioteka Theoria/Θεωρία) – *Manualia Universitatis studiorum Zagrabiensis*, 2006.

[16] Usp. BRANKO FUČIĆ, I benedettini glagoliti croati, u: *Homo – imago et amicus Dei / The man – image and friend of God / Der Mensch – Bild und Freund Gottes / L'uomo – imagine ed amico di Dio. Miscellanea in honorem Ioannis Golub – Čovjek – slika i prijatelj Božji. Zbornik u čast Ivana Goluba*, (ur.) Ratko Perić, Romae / Rim (Collectanea Croatico-Hieronymiana de Urbe, vol. 4), 1991., 311-325.

[17] IVAN OSTOJIĆ, Montecassino i benediktinci u Hrvatskoj, *Historijski zbornik*, XXI-XXII / 1968.-1969. (1971.), 389-402.

[18] Usp. VINKO FORETIĆ, L' Ordine Benedettino quale tramite nei rapporti tra le due Sponde con particolare riguardo al territorio di Ragusa, nel Medio evo, u: *Le relazioni religiose e chiesastico-giurisdizionali. Atti del II Congresso internazionale sulle relazioni fra le due Sponde adriatiche*, Bari, 1976., 131-144.

[19] Tek se kasnije u nas javljaju npr. cisterciti (*Ordo Cisterciensis*) i još kasnije trapisti (*Ordo Cisterciensis strictioris observantiae*).

[20] Usp. JOSIP BUTURAC – ANTUN IVANDIJA, *Povijest Katoličke crkve među Hrvatima*, Zagreb, 1973., 60.

[21] *Pravilo sv. Benedikta*, Tkon [Ćokovac] 1980. Prvo izdanje priredio o. Martin Kirigin; *Pravilo sv. Benedikta* (prir. Ćokovski monasi), Ćokovac2008.[2], 2012.[3] Usp. DOROTEJ, monah (= o. DOROTEJ TOIĆ), *Povijest monaštva. Od sv. Antuna opata do sv. Bernarda*, Split (Biblioteka Posebna izdanja 25), 2006., 227-241.

četka Korizme do Uskrsa; 3) kada je riječ o *čitanju*, *radu* i *odmoru*, Benedikt je podijelio godinu na tri razdoblja: od Uskrsa do 1. listopada, od l. listopada do početka Korizme, od početka Korizme do Uskrsa.[22]

Vrlo je dragocjen i rani podatak iz XI. stoljeća o prisutnosti poznatog djela benediktinca Smaragda (VIII./IX. st.) u zadarskom samostanu Sv. Krševana – „Smaragdum I",[23] tj. *Expositio in regulam sancti Benedicti* (Razlaganje o pravilu Svetoga Benedikta).[24] Od iznimne je pak važnosti da su upravo i hrvatski benediktinci-glagoljaši imali Benediktovo *Pravilo* na svome jeziku (starohrvatskom) i svome pismu (glagoljici).[25] To je s početka XV. stoljeća glasovita *Regula mostirska s(ve)toga Kuzmi i Doměana* odnosno *Rogovskoga samostana sv. Benedikta Regula* koja se čuva u Arhivu HAZU (sign. I a 74), a sadrži: a) raspodjelu po glavama, b) dodatak o redovničkom kapitulu, c) dodatak o obredu primanja novaka i d) kalendara s nekrologom.[26] No, njezin je predložak još stariji, vrlo vjerojatno iz XIII. stoljeća.[27] Prema riječima S. Icarda *Pravilo Sv. Benedikta* vrlo je kompleksno: „Na određeni se način može reći da propisi Pravila nastoje ritualizirati sav redovnički život. Obred nije samo zadani predah u životnomu neredu; on je sam život, zadan i uređen. Sveti Benedikt ulazi u najkonkretnije detalje, katkad najtrivijalnije, dajući duhovni smisao propisima. Bilo bi stoga pogrješno uzeti ovaj tekst kao unutarnju uredbu samostana ili kao običnu vještinu života u zajednici. On se predstavlja kao knjiga života."[28]

A ta „knjiga života" živjela je na našim područjima i prije dolaska Hrvata. No, tek formiranjem hrvatskoga društvenog i političkog prostora Red Svetoga Benedikta doživljava veliki uspon, kako brojem i organizacijski tako još više utjecajem, kako na sam narod u čijem okrilju vrši svoju evanđeosku zadaću tako još

---

[22] DONATO OGLIARI, *Tempus monasticum*. Razmišljanja o arhitekturi vremena u Pravilu svetog Benedikta, u: *Benediktinski samostan sv. Nikole u Trogiru: duhovnost i kultura u okrilju Virgines Dei. Zbornik radova prigodom 950. obljetnice utemeljenja / The benedictine monastery of St Nicholas in Trogir: spirituality and culture under aegis of Virgines Dei. A Collection of Papers marking the 950th anniversary of its foundation*, (prir. Vanja Kovačić i o. Jozo Milanović), Trogir, 2014., 11-24 (shema na str. 17). Prevela s talijanskog Ana Bilić.

[23] *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije – Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. I. (listine godina 743. – 1100.), ur. MARKO KOSTRENČIĆ, sakupili i obradili JAKOV STIPIŠIĆ i MILJEN ŠAMŠALOVIĆ, Zagreb, 1967., 76 (nadalje: CD I).

[24] RADOSLAV KATIČIĆ, *Litterarum studia. Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja*, Zagreb (Biblioteka Theoria/Θεωρία) – *Manualia Universitatis studiorum Zagrabiensis*, 1998., 2007.[2], 471-472, s napomenom da se ovdje radi o Smaragdu (*Smaragdus*) opatu Sv. Mihovila, a ne opatu Sv. Mihovila na Massi. Usp. ВОЛГАНГ БУХВАЛД – АРМИН ХОЛВЕГ – ОТО ПРИНЦ, *Речник грчких и латинских писаца антике и средњег века. Тускулум лексикон*, (превео Албин Вилхар), Београд (Библиотека речника), 1984., s. v. (420). Prijevod djela: *Tusculum-Lexikon griechischer und lateinischer Autoren des Altertums und des Mittelalters* / völlig neu bearbeitet von Wolfgang Buchwald, Armin Hohlweg, Otto Prinz.

[25] Usp. CHRISTIAN HANNICK, Zur altkroatischen glagolitischen Regula Benedicti**,** *Slovo*, 56-57 / 2006.-2007. (2008.), 187-195.

[26] VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, II., Zagreb1970., 87. Usp. i TOMISLAV GALOVIĆ, Tko je *opatъ Petarъ Rogovski* iz kalendara-nekrologa glagoljične *Regule sv. Benedikta*?, u: *Hrvatsko glagoljaštvo u europskom okružju. Zbornik radova Međunarodnoga znanstvenoga skupa povodom 110. obljetnice Staroslavenske akademije i 60. obljetnice Staroslavenskoga instituta, Krk, 5. i 6. listopada 2012.*, (ur.) Vesna Badurina Stipčević, Sandra Požar, Franjo Velčić, Zagreb (Bibliotheca Glagolitica Croatica, knj. 2.), 2015., 153-166.

[27] Usp. JOHANNES REINHART, Wie alt ist die altkroatische Übersetzung der *Regula Benedicti*?, u: *Schnittpunkt Slavistik. Ost und West im wissenschaftlichen Dialog. Festgabe für Helmut Keipert zum 70. Geburtstag*, (Hg. Irina Podtergera), Teil 2: Einflussforschung. Bonn, 2012., 347-362 (napose: 358).

[28] SIMON ICARD, Obred i duhovni napredak u Pravilu svetoga Benedikta, *Communio*, 39 (2013.), 116, 100-104. Prijevod Ružica Đikić.

više na njegove političke elite.[29] Od samostana u Rižinicama uz potok Rupotinu na putu Solin – Klis i Sv. Marije u Solinu, samostana Sv. Krševana i Sv. Marije u Zadru, preko samostana Sv. Ivana Evanđelista u Biogradu – kasnije Svetih Kuzme i Damjana na Pašmanu, Sv. Petra u Selu te muškoga i ženskoga benediktinskog samostana u Splitu do opatije Sv. Lucije na otoku Krku,[30] Sv. Petra u Osoru[31] i opatije Sv. Ivana Krstitelja u Povljima na otoku Braču te brojnih samostanskih zdanja po Istri (Sv. Mihovil,[32] koji po nastanku ide u red najstarijih na ovome području, potom Sv. Andrija na otočiću kraj Rovinja i Sv. Marija Velika kraj Bala[33]), da spomenemo samo neka od benediktinskih središta gdje se ovo monaštvo i kultura unutar jednog te istog reda formira i razvija govorenjem i pisanjem te prije svega duhovnim pozivom.[34]

Okvirno se procjenjuje da je na hrvatskim političkim i društvenim prostorima tijekom povijesti postojalo više od 100 muških i oko 50 ženskih benediktinskih samostana. Najveći broj samostana formira se u Dalmaciji od XI. do XIII. stoljeća.[35] To su, izuzev već spomenutih, muški samostani Sv. Ivana u Trogiru, Sv. Ivana u Medulinu, Sv. Marije u Rožatu kraj Dubrovnika, Sv. Marije na Mljetu, Sv. Mihovila u Kotoru,[36] Sv. Jakova u Dubrovniku, Sv. Nikole kraj Šibenika i dr., a usporedo s njima i ženski samostani u Biogradu, Splitu, Trogiru, Zadru, Dubrovniku[37] itd. Tijekom XII. i XIII. stoljeća benediktinci dolaze u *panonsku Hrvatsku* (Rudina kraj Požege, Podborje i Bijela kraj Daruvara, Nuštar, Banoštor,

---

[29] Usp. primjerice jedan od starijih radova na tu temu: MATE KLARIĆ, Važnost Benediktinaca za Hrvate u prošlosti i u sadašnjosti (povjesno-arheološke crtice o glavnijim samostanima u doba hrv. narodne nezavisnosti), u: *Sveti Benedikt i njegovo djelo* (zbornik), (ur.) Šime Kovačić, Hvar: *Život s Crkvom – liturgijski časopis*, V (1939.), 4-5 (Knjižnica „Zvijezda mora", sv. 9, 1939.), 168-201.

[30] Usp. *900 godina Baščanske ploče (1100. – 2000.)*, (ur.) Petar Strčić, Baška (*Krčki zbornik*, sv. 42. Posebno izdanje, sv. 36.) 2000.

[31] MORANA ČAUŠEVIĆ-BULLY – IVA MARIĆ – SÉBASTIEN BULLY – MILJENKO JURKOVIĆ, Le monastère Saint-Pierre d'Osor (île de Cres): septième campagne d'études archéologiques, *Hortus artium medievalium*, 19 (2013.), 335-350.

[32] IVAN OSTOJIĆ, Kamaldoljani u Hrvatskoj, *Bogoslovska smotra*, XXXIII (1963.), 2, 126-137 (napose: 127-128).

[33] Usp. JEAN-PIERRE CAILLET – PASCALE CHEVALIER – MILJENKO JURKOVIĆ – IVAN MATEJČIĆ – IVA MARIĆ – NIKOLINA MARAKOVIĆ – IVAN BASIĆ, *Velika Gospa près de Bale (Istrie) I. L'église Velika Gospa près de Bale*, vol. I, Zagreb – Motovun (Dissertationes et monographiae 2), 2007.; PASCALE CHEVALIER – MILJENKO JURKOVIĆ – IVAN MATEJČIĆ, *Velika Gospa près de Bale (Istrie): II. L'église Velika Gospa près de Bale*, vol. II, Zagreb – Motovun (Dissertationes et monographiae 3), 2009.; STANKO JOSIP ŠKUNCA, Benediktinci, *Istarska enciklopedija*, (ur.) Miroslav Bertoša i Robert Matijašić, Zagreb (Niz Hrvatske regije i gradovi), 2005., s. v.

[34] Usp. LOVRE KATIĆ, Zasluge reda sv. Benedikta za hrv. narod [I-II], *List Biskupije Splitsko-makarske, ujedno službeno glasilo Hvarske biskupije*, LXI (siječanj – veljača 1939.), 1-2, 15-18; LXI (ožujak – travanj – svibanj 1939.), 3-4-5, 41-45; PAVAO BUTORAC, Uloga Benediktinaca u hrvatskom narodu, u: *Sveti Benedikt i njegovo djelo* (zbornik), (ur.) Šime Kovačić, Hvar: *Život s Crkvom – liturgijski časopis*, V (1939.), 4-5 (Knjižnica „Zvijezda mora", sv. 9, 1939.), 148-150; MIRKO MARKOVIĆ, *Hrvatsko plemstvo, svećenstvo i redovništvo. Njihova uloga u političkom, kulturnom i nacionalnom životu Hrvata*, Zagreb 2003., 167-175, 199-203; JURAJ KOLARIĆ, Hrvatski benediktinci promicatelji europske kulture i civilizacije, u: *Opatijske crkvene obljetnice. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Opatiji 17. i 18. studenoga 2006. godine*, (ur.) Goran Crnković, Opatija 2008., 45-56.

[35] Usp. IVAN OSTOJIĆ, *Katalog benediktinskih samostana na dalmatinskom primorju*, Split, 1941.

[36] O. JOZO MILANOVIĆ, Benediktinci u Boki Kotorskoj, u: *Hrvati Boke Kotorske*, (gl. ur.) Stijepo Obad, Orebić – Zadar (Jadranske studije / Zbornik Pomorskog muzeja Orebić. Posebno izdanje, br. 1) 2003., 291-303.

[37] Usp. primjerice tematski zbornik *Benediktinci na području Dubrovačke nadbiskupije. Zbornik radova* (prir. ŽELIMIR PULJIĆ i MARIJAN SIVRIĆ), Dubrovnik, 2010.

1. Karta benediktinskih i cistercitskih samostana u Hrvatskoj. Izvor: FRANJO ŠANJEK, History / I. Christianity and Croatian Statehood (7th – 11th Century), u: *The Croats – Christianity, Culture, Art*, (catalogue editors Vladimir Marković & Anđelko Badurina), Zagreb: Ministry of Culture the Republic of Croatia, The Gallery of Klovićevi dvori, 1999., str. 63; *Leksikon hrvatskoga srednjovjekovlja*. Priredili FRANJO ŠANJEK i BRANKA GRBAVAC, Zagreb: Školska knjiga, 2017., str. 69.

Grgurevci itd.).[38] Ti *crni fratri*, tako nazvani u narodu zbog svojega crnog habita s kožnim remenom, škapularom, kukuljicom i plaštem, u XIV. stoljeću odlaze i izvan hrvatskih područja, osnivajući samostan u Pragu („Na Slovanech"), zatim u donjošleskoj Olješnici i Krakovu (Kleparz).[39]

Za razliku od muških samostana od koji danas djeluje samo jedan – onaj na Ćokovcu kod Tkona, ženski su se benediktinski samostani uspjeli očuvati u nešto većem broju – gledajući od sjevera k jugu: Cres, Krk, Rab, Pag, Zadar, Šibenik, Trogir, Hvar.

---

[38] JOSIP BUTURAC, Poviestni priegled redovničtva u Hrvatskoj, *Croatia Sacra – arhiv za crkvenu poviest Hrvata*, 11-12 / 20-21 (1943.), 131-152 (napose: 133). Usp. i STANKO ANDRIĆ, *Potonuli svijet. Rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju*, Slavonski Brod, 2001., 273-283.

[39] EDUARD HERCIGONJA, *Tisućljeće hrvatskoga glagoljaštva*, Zagreb, 2009., 110-113; STJEPAN DAMJANOVIĆ, *Filološki razgovori*, Zagreb 2000., 45-51; ЕДУАРД ХЕРЦИГОЊА, *Илјадалетие на хрватското глаголаштво*, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје 2015., 145-149.

***

Za proučavanje djelovanja benediktinskog reda u Hrvatskoj, ali i šire, od nezaobilazne je važnosti kapitalno trosveščano djelo Ivana Ostojića: *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima – Benedictini in Croatia et regionibus finitimis*. To je životno djelo hrvatskoga crkvenog povjesničara don Ivana Ostojića (1893. – 1980.). U prvom svesku (1963.) donesen je opći povijesno-kulturni osvrt,[40] u drugom (1964.) podrobno su obrađeni benediktinci u Dalmaciji,[41] a u posljednjem, trećem svesku (1965.) obrađeni su benediktinci u panonskoj Hrvatskoj i Istri te cisterciti u našim krajevima, izrađen je i katalog opata i opatica, dok se na kraju knjige prilaže tekst hrvatskoglagoljičke *Pašmanske Regule sv. Benedikta* uz njezin usporedni latinski izvornik.[42] Svako pak poglavlje u sva tri sveska ima opširne sažetke nax latinskom jeziku, čime ono postaje baštinom čitave europske historiografije. Specijalističko je to djelo kojim se može pohvaliti rijetko koja historiografija. Ostojić je cijeli svoj radni, znanstveni vijek posvetio tomu djelu, ponudivši brojne odgovore i otvorivši mnoga pitanja za koja je smatrao da zahtijevaju daljnju obradbu. Naslov ove naše radnje „posudili" smo ovom zgodom upravo od don Ivana Ostojića komu nije bilo dozvoljeno da svoj životni rad naslovi tako: ***Croatia Benedictina***.[43]

Kako to biva nakon objave jednog ovako velika djela – *opus magnum*, nije više bilo nastojanja u tome pravcu, već se hrvatska historiografija, a napose medievistika, o benediktincima dalje razvijala u pravcu objavljivanja tematskih zbornika radova o pojedinom samostanima te relativno brojnim zasebnim radovima i člancima iz različitih povijesnih, povijesno-umjetničkih, arheoloških i filoloških znanosti.[44] Uz to treba spomenuti i jedan dio publicističkih napisa o benediktincima uopće.

---

[40] IVAN OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima. Sv. I: Opći povijesno-kulturni osvrt – Benedictini in Croatia et regionibus finitimis. Vol. I: Conspectus generalis*, Split, 1963.

[41] IVAN OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima. Sv. II: Benediktinci u Dalmaciji – Benedictini in Croatia et regionibus finitimis. Vol. II: Benedictini in Dalmatia*, Split, 1964.

[42] IVAN OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima. Sv. III: Benediktinci u panonskoj Hrvatskoj i Istri; Cisterciti u našim krajevima; Katalozi opata i opatica; Pašmanska Regula sv. Benedikta – Benedictini in Croatia et regionibus finitimis. Vol. III: Benedictini in Croatia septentrionali et in Histria; Cistercienses in Croatia; Catalogi abbatum et abbatissarum; Vetus Croatica versio Regulae s. Benedicti*, Split, 1965.

[43] Prema svjedočenju o. Martina Kirigina (1908. – 2001.), OSB, vezano uz želju don Ivana Ostojića za takvim naslovom, zapisano je ovako: „Istraživači domaće crkvene povijesti još će kroz mnogo decenija po bibliotekama tražiti i služiti se njegovim djelom u tri sveska *Benediktinci u Hrvatskoj i u ostalim krajevima* (Split 1963-1965). Veoma je žalio što ga nije mogao izdati pod naslovom: "Croatia benedictina - Benediktinska Hrvatska", kako glase slična djela u drugih naroda. Obziran kako je bio, bojao se da će tadanje vlasti zabraniti raspačavanje, jer obrađuje krajeve za koje misle da nisu hrvatski". Odnosno: „Svoje crkveno stajalište najljepše je pokazao kada Jugoslavenskoj akademiji u Zagrebu nije htio ustupiti gotov i pomljivo natipkan tritomni rukopis o benediktincima. Doznali su za taj njegov veliki plod četrdesetgodišnjeg rada i pokazali spremnost da će ga izdati. Akademijin recenzent, poznati jugomason dr. Kostrenčić, bio je mišljenja daje [sic!] djelo "previše klerikalno i previše hrvatsko" pa neka ga JAZU ne izdaje, ali da ga svakako otkupi od autora. On nije htio o tome ni čuti, pa i kada su mu nudili da sam odredi cijenu koju će mu odmah isplatiti. Piscu je ovih redaka rekao: "Onda bi neki neprijatelj Crkve mogao iz moga truda izvaditi samo ono što bi mislio da opterećuje Crkvu i naše benediktince." U Zagrebu su otezali, pa je morao osobno poći da mu vrate rukopis." MARTIN KIRIGIN, Uspomene na don Ivana Ostojića, *Crkva u svijetu*, XXVIII (1993.), 3, 341-344, citati na str. 343.

[44] Usp. TOMISLAV GALOVIĆ – MARKO TROGRLIĆ, Benediktinci u hrvatskoj historiografiji zadnjih 50 godina (1965. – 2015.), *Služba Božja. Liturgijsko-pastoralna revija*, LVIII/4 (2018.), 421-442.

***

Obilježavajući upravo 2016. godine znanstvenim kolokvijem *950. obljetnicu Samostana benediktinki sv. Marije u Zadru (1066. – 2016.)* u organizaciji samostana benediktinki Svete Marije u Zadru, Zadarske nadbiskupije i Sveučilišta u Zadru, vrijedi se upravo ovdje prisjetiti kako se tomu, dakle visokim obljetnicama, pristupalo u prošlom, XX. stoljeću.

Naime, 1906. godine bila je organizirana i svečano proslavljena 1000. godišnjica osnutka samostana zadarskih benediktinki. Glavni podupiratelj i osoba zadužena za takvo tumačenje samostanske povijesti bio je Carlo Federico Bianchi (1809. – 1891.).[45] No, to je naišlo na suprotne reakcije i osporavanje takva tumačenja.[46]

Stoga se čekalo neko drugo vrijeme – obljetnica koja je, iako za stoljeće i pol kraća, ipak u povijesnim izvorima utemeljena i nedvojbena kada se radi baš o benediktinkama Sv. Marije. Tako je 1966. obilježena visoka obljetnica – 900. godišnjica samostana Sv. Marije u Zadru (1066. – 1966.), a u časopisu *Zadarska revija* iz 1967. objavljen je kao rezultat rada nekolicine znanstvenika tematski blok o povijesti i kulturi ovoga iznimno važnog ženskog benediktinskog samostana.[47] Uz druge zanimljive momente posebice su tada došli do izražaja suprotni pogledi na utemeljenje i ranu povijest samostana od Viktora Novaka i Nade Klaić, dvoje istaknutih povjesničara i istraživača bogate diplomatičke i arhivske građe ovoga samostana.[48] Zbog svoje je važnosti iduće godine, 1968., objavljen još jedan tematski profiliran zbornik radova pod naslovom *Kulturna baština samostana svete Marije u Zadru* koji su uredili Grga Novak i Vjekoslav Maštrović, a objavio ga Institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru.[49] Tu se nalazi cijeli niz studija koje iz novih kutova osvjetljuju i obogaćuju povijest zadarskih benediktinki. Samostan je dobio i zasluženi udio u sintezi zadarske srednjovjekovne prošlosti *Zadar u srednjem vijeku do 1409.* (1976.) iz pera Nade Klaić i Ive Petriciolija.[50]

U ovome kratkom pregledu (gdje izostavljamo brojne pojedinačne studije te sintetske preglede) spomenimo da su i u kapitalnoj knjizi Radoslava Katičića o književnosti i naobrazbi ranoga hrvatskog srednjovjekovlja *Litterarum studia* (1998.) cijela poglavlja posvećena redovnicima Sv. Benedikta: o klinijevskoj reformi i osnivanju benediktinskih opatija, o tekstovnoj predaji benediktinske opatije Sv. Krševana u Zadru, potom Sv. Ivana Krstitelja u Trogiru, Sv. Nikole kod Osora, Sv. Ivana Rogovskog (Sv. Ivana Evanđelista u Biogradu, kasnije Svetih Kuzme i Damjana na Pašmanu), zatim u Splitu, Kotoru i dr. te dakako o Sv. Mariji u Zadru – „Tekstovna predaja ženskoga benediktinskog samostana svete Marije u Zadru".[51]

No, nije se tu stalo. Kao vrijedna bibliofilska publikacija objavljeno je 2002. faksimilno izdanje *Časoslova* zadarske benediktinke – opatice Čike: *Liber hora-*

---

[45] CARLO FEDERICO BIANCHI, *Zara cristiana*, vol. I, Zara, 1877., 314-334 (= Chiesa di S. Maria e Convento delle Monache Benedettine).

[46] ANTE MARIJA STRGAČIĆ, Kulturno-povijesno značenje samostana benediktinki sv. Marije u Zadru u počecima njegova razvoja, *Kačić – zbornik Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja*, II (1969.), 43.

[47] *Zadarska revija*, XVI, 2-3, Zadar, ožujak – lipanj 1967. Napomena: ovaj je broj *Zadarske revije* posvećen 900. godišnjici samostana Sv. Marije u Zadru.

[48] EDUARD PERIČIĆ, Naučni skup povodom 900. godišnjice samostana svete Marije u Zadru (Diskusija), *Zadarska revija*, XVI (ožujak – lipanj 1967.), 2-3, 226-232.

[49] *Kulturna baština samostana svete Marije u Zadru*, (ur.) Grga Novak i Vjekoslav Maštrović, Zadar (Posebna izdanja) 1968. Napomena: članci iz ovog zbornika prethodno su objavljeni u *Radovima Instituta JAZU u Zadru*, XIII-XIV (1967.), 7-274.

[50] NADA KLAIĆ – IVO PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, Zadar (Posebna izdanja: Prošlost Zadra, knj. II) 1976., 249-253, *et passim*.

[51] RADOSLAV KATIČIĆ (bilj. 24), 471-533 (o samostanu Sv. Marije u Zadru, str. 513-522).

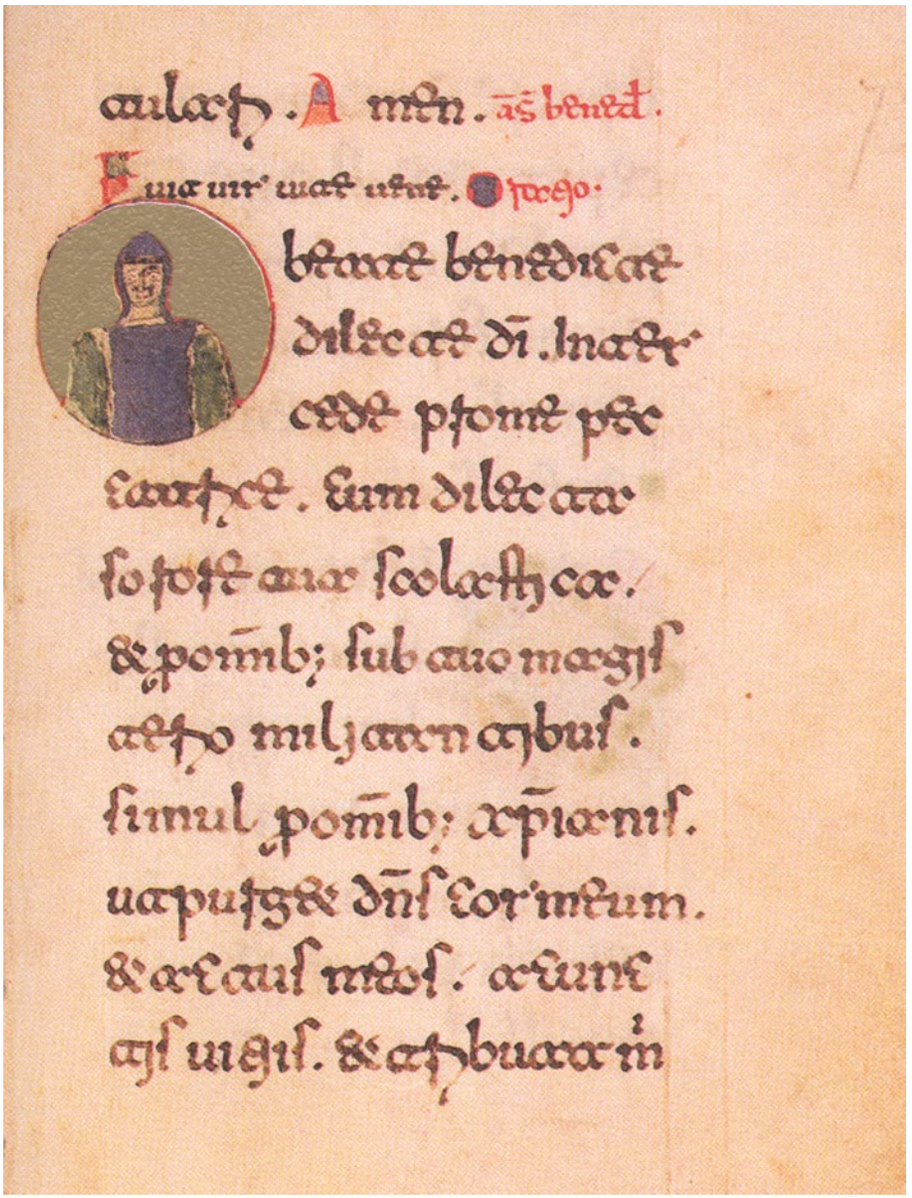

2. Sveti Benedikt. Izvor: *Liber horarum Cichae, abbatissae Monasterii Sanctae Mariae monialium de Iadra (Oxford, Bodleian Library: MS. Canonici Liturgical 277)*, faksimil, (transcriptionem confecit MARIJAN GRGIĆ, digessit JOSIP KOLANOVIĆ), Zagreb – Zadar: Hrvatski državni arhiv, Kršćanska sadašnjost i Matica hrvatska Ogranak u Zadru, 2002. (1. sv. – faksimil izvornika), fol. 72r.

rum Cichae, abbatissae Monasterii Sanctae Mariae monialium de Iadra (Oxford, Bodleian Library: MS. Canonici Liturgical 277).[52] Transkripciju *Časoslova* učinio je Marijan Grgić, a izdanje je uredio Josip Kolanović. Kao komplet-izdanje iste je godine posmrtno objavljena i doktorska disertacija Marijana Grgića (*Časoslov opatice Čike*) koju je za tisak također priredio Josip Kolanović.[53]

---

[52] *Liber horarum Cichae, abbatissae Monasterii Sanctae Mariae monialium de Iadra (Oxford, Bodleian Library: MS. Canonici Liturgical 277)*, faksimil, (transcriptionem confecit MARIJAN GRGIĆ, digessit JOSIP KOLANOVIĆ), Zagreb - Zadar, 2002. (1. sv. – faksimil izvornika; 2. sv. transkripcija). Tom je prilikom također publicirano izdanje *Libri horarum duo manuscripti Monasterii Sanctae Mariae monialium de Iadra (Oxford, Bodleian Library: MS. Canonici Liturgical 277 et Budapest, Mágyar tudományos Akádemia: MS. Codices Latini octavo 5)*, (editio princeps, transcriptionem et apparatum criticum necnon annotationes confecit MARIJAN GRGIĆ, digessit JOSIP KOLANOVIĆ), Zagreb – Zadar, 2002.

[53] MARIJAN GRGIĆ, *Časoslov opatice Čike*, (priredio Josip Kolanović), Zagreb – Zadar, 2002.

Skrećemo pažnju na to da ovakvu obradbu svakako zaslužuje i *Evangeliarium Vekenegae* koji je koncem XI. stoljeća (oko 1096.)[54] napisan beneventanom u benediktinskom samostanu Sv. Krševana u Zadru. To je iznimno vrijedan iluminirani rukopis na 199 folija, koji bi pripadao opatici Vekenegi. Prema analizi Anđelka Badurine to je „vrh europskog knjižnog slikarstva".[55] O njemu postoje tek opsežnije studije.[56] Toliko ukratko o historiografiji!

***

Druga polovina XI. stoljeća u političkom je, društvenom, kulturnom i dakako crkvenom smislu za ranosrednjovjekovno Hrvatsko Kraljevstvo iznimno važno razdoblje. Tada dolazi do proširenja granica Kraljevstva na kopnu i na moru (*terra marique*)[57] te utemeljenja ili obnove brojnih samostana u sklopu šire obnove redovničkog života potaknute klinijevskim i potom kamaldoljanskim pokretom usmjerenim k samostanskoj reformi i težnji za slobodom Crkve (*libertas Ecclesiae*). Sve se to pak događa pod ključnim utjecajem smjernica reformnog papinstva (koje je pak radilo na široj crkveno-političkoj, tzv. grgurovskoj reformi[58]), a u čijem se okrilju hrvatski prostor našao nakon velikoga crkvenog raskola 1054. godine.[59]

Naime, reformski, ali i protureformski pokret koji se razvija i koji tijekom XI. stoljeća stiže na hrvatske prostore, kao sastavnicu kršćanske zajednice europskoga kontinenta, pokazao se ovdje prvenstveno u vidu institucionalno-jurisdikcijskih pitanja te crkveno-jezičnih suprotstavljanja i problema unutar kleričkog staleža.[60] Veliki crkveni raskol (tzv. Istočni ili Celularijev raskol) bio je u suštini koliko početna toliko i (vrijeme će pokazati!) završna prekretnica u odnosima Istočne i Zapadne Crkve, ali i svjetovnog i duhovnog staleža, dok je Rimska/Lateranska sinoda koja zasjeda 1059. godine otvoreni početak promjena unutar Zapadne Crkve: uspostavljanje novih pravila prilikom izbora rimskog biskupa

---

[54] ROZANA VOJVODA, Sanktorali beneventanskih rukopisa dalmatinske provenijencije: veza teksta i slike, u: *Hagiologija. Kultovi u kontekstu*, (ur.) Ana Marinković i Trpimir Vedriš, Zagreb (Biblioteka Hagiotheca: Niz Zbornici) 2008., 97.

[55] ANĐELKO BADURINA, Iluminacija rukopisâ, u: *Hrvatska i Europa – kultura, znanost i umjetnost. Sv. I. Srednji vijek (VII. – XII. stoljeće) – rano doba hrvatske kulture*, (ur.) Ivan Supičić, Zagreb, 1997., 555.

[56] Usp. VIKTOR NOVAK, Većenegin evanđelistar – Notae palaeographicae, *Starine JAZU*, 51 [Odjel za društvene nauke] (1962.), 5-48 (+ faksimili); BRANKA TELEBAKOVIĆ-PECARSKI, Većenegin evanđelistar – Notae artis illuminatoriae, *Starine JAZU*, 51 [Odjel za društvene nauke] (1962.), 49-60. Usp. i BRANKA TELEBAKOVIĆ-PECARSKI, *Beneventanski skriptoriji i slikarstvo u Dalmaciji od 11. do 13. veka*, doktorska disertacija, mentor: Viktor Novak, Beograd: Filozofsko-istorijski fakultet Univerziteta u Beogradu, 1966., 70-77; ROZANA VOJVODA, *Dalmatian Illuminated Manuscripts Written in Beneventan Script and Benedictine Scriptoria in Zadar, Dubrovnik and Trogir* (PhD Dissertation in Medieval Studies), Supervisor: Béla Zsolt Szakács, Budapest: Department of Medieval Studies – Central European University, 2011., 68-90.

[57] CD I, 113. Usp. i VIKTOR NOVAK, Mare nostrum Dalmaticum, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, 16-17 (1969.), 397-442; NEVEN BUDAK – TOMISLAV RAUKAR, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Zagreb, 2006., 134-135.

[58] I nadalje vrlo instruktivan pregled ove problematike nalazi se u standardnom priručniku: AUGUST FRANZEN, *Pregled povijesti Crkve* [Kleine Kirchengeschichte], (preveo Josip Ritig), Zagreb (Priručnici – Biblioteka Centra za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije „Kršćanska sadašnjost", sv. 1) 1996., 149-165.

[59] Usp. FRANJO ŠANJEK, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Pregled religiozne povijesti Hrvata (7. – 20. st.)*, II., prerađeno i dopunjeno izdanje, Zagreb (Priručnici – Biblioteka Centra za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije „Kršćanska sadašnjost", sv. 27) 1996., 111-112.

[60] Po tim pitanjima usp. pojedine radove u zborniku *Vita religiosa, morale e sociale ed i concili di Split (Spalato) dei secoli X-XI. Atti del Symposium Internazionale di Storia Ecclesiastica Split, 26-30 settembre 1978* (a cura di Atanazije J./G./ Matanić), Padova (Medioevo e umanesimo / 49) MCMLXXXII.

– pape te borba protiv simonije, nikolaitizma i investiture / laičkog uplitanja u crkvene poslove.[61] Na našem području to se ponajprije i najizravnije manifestiralo održavanjem dvaju splitskih crkvenih sabora hrvatskih i dalmatinskih biskupa – 1059./1060. i 1061. ili 1062. godine.[62]

Odredbama Splitskoga crkvenog sabora iz 1059./1060., koji je dakle održan ubrzo nakon Rimske/Lateranske sinode, pod vodstvom papina poslanika, benediktinca, pompozijanskog opata Majnarda[63] između ostalog, uz ono najvažnije, uspostavljanje novog procesa u biranju i kanonskoj posveti metropolita/nadbiskupa i biskupa te osudu klerogamije, odlučeno je da se pod prijetnjom izopćenja zabranjuje promaknuće Slavena, tj. hrvatskih glagoljaša, u svete redove ako nisu naučili latinski.[64]

Nedugo nakon Velikoga crkvenog raskola – događaja koji će ubuduće[65] Europu u bitnom odrediti i promijeniti – na čelu Hrvatskog Kraljevstva nalazi se kralj Petar Krešimir IV., od okvirno 1058. do 1074. godine.[66] Iako o obrazovanju i intelektualnom profilu ovoga kralja nemamo izravnih podataka, iz njegova ukupna djelovanja možemo s pravom pretpostaviti da je primio latinsku naobrazbu.[67] Prvi je to naš vladar za kojega je u suvremenim izvorima potvrđena titula kralja Hrvatske i Dalmacije (*rex Chroatię et Dalmatię*).[68] Doduše, u historiografiji postoje različita tumačenja i razilaženja oko forme i sadržaja toga termina. No, ako je Petar Krešimir IV. imao pod svojom vlašću, primjerice, gradove Biograd

---

[61] *Velika povijest Crkve* [*Handbuch der Kirchengeschichte*], sv. III/1, ur. HUBERT JEDIN, napisali FRIEDRICH KEMPF, HANS-GEORG BECK, EUGEN EWIG i JOSEF ANDREAS JUNGMAN, s njemačkog preveli Josip Ritig i Leo Držić, priredio Vjekoslav Bajsić, Zagreb (Volumina theologica – Biblioteka Centra za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije „Kršćanska sadašnjost", sv. 2), 2001.[2] 403-413.

[62] MIRJANA MATIJEVIĆ SOKOL, *Toma Arhiđakon i njegovo djelo. Rano doba hrvatske povijesti*, Jastrebarsko (Knjižnica hrvatske povijesti i kulture, knj. 3) 2002., 141-148, 155-158. Usp. i SREĆKO DRAGOŠEVIĆ, Crkvena reforma kod nas u II polovici IX stoljeća, *Službeni vjesnik Biskupije splitske i makarske*, XI (1964.), 7-8, 31-59. Napomenimo da V. Blažević donosi nešto drugačiju kronologiju i tumačenje ovih splitskih crkvenih sabora: Splitski sabor 1060. godine, Splitski drugi sabor 1060. godine, Splitski sabor 1063. godine – VELIMIR BLAŽEVIĆ, *Crkveni partikularni sabori i dijecezanske sinode na području Hrvatske i drugih južnoslavenskih zemalja*, Zagreb (Croatica Christiana – fontes, sv. 28) 2012., 71-76. Usp. i LOTHAR WALDMÜLLER, *Die Synoden in Dalmatien, Kroatien und Ungarn von der Völkerwanderung bis zum Ende der Arpaden (1311)*, Paderborn - München - Wien - Zürich, 1987., 51-92.

[63] IVAN OSTOJIĆ, Papinski poslanici u staroj Hrvatskoj, *Bogoslovska smotra*, XXXVII (1968.), 3-4, 459.

[64] Usp. VELIMIR BLAŽEVIĆ (bilj. 62), 74.

[65] Treba napomenuti da se o ovom (u historiografskim terminima) *velikom* raskolu u crkveno-teološkim krugovima raspravljalo u Bizantu i na Zapadu, ali nije se smatralo da se tu radi o trajnom raskolu, nego o jednom u nizu već prevladanih. Nadolazeći pak križarski ratovi i drugi događaji koji su uslijedili učinili su raskol iz 1054. godine nažalost i definitivnim do današnjega dana. Usp. SLAVKO KOVAČIĆ, *Kršćanstvo i Crkva u staromu i srednjemu vijeku* (Manualia Universitatis studiorum Spalatensis – Udžbenici Sveučilišta u Splitu), Split, 2004., 182-191.

[66] Unatoč nekim novim spoznajama te nekim drugačijim ocjenama, i dalje je vrlo instruktivan historiografski pogled FERDE ŠIŠIĆA na Petra Krešimira IV. iznesen u sintezi *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara* [Zagreb, 1925. / reprint izdanje: Zagreb (Biblioteka Hrvatske povjesnice), 1990.], 499-537. Za kasniji stav historiografije o kralju Petru Krešimiru IV. usp. MIHO BARADA, Dinastičko pitanje u Hrvatskoj XI stoljeća, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 50 / 1928.-1929. (1932.), 157-199 + tab. VIII. + ispravci na str. 439; DOMINIK MANDIĆ, *Rasprave i prilozi iz stare hrvatske povijesti*, prir. DIONIZIJE LASIĆ i BAZILIJE PANDŽIĆ, Rim (Posebna izdanja, sv. I / Opera quae separatim eduntur, vol. I) 1963. (pretisak: Zagreb, 2009. i Mostar, 2013.), 284-308, 321-322; NADA KLAIĆ, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, *Manualia Universitatis studiorum Zagrabiensis* / Udžbenici Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1975.[2], 348-381, 408-431; NEVEN BUDAK, *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb 1994., 41-45, 209-211.

[67] To se napose isticalo u starijoj historiografiji (F. Šišić i dr.).

[68] CD I, 102.

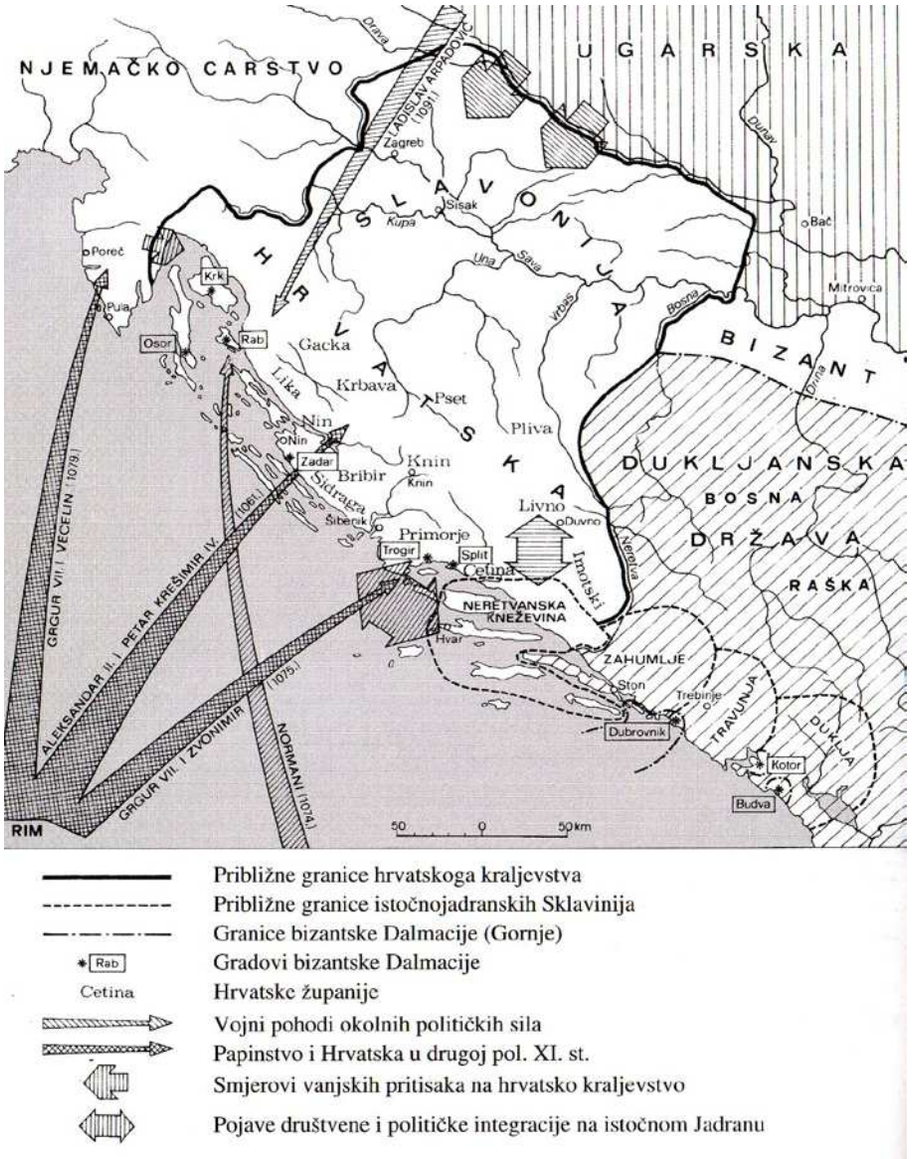

3. Povijesni zemljovid Hrvatskoga Kraljevstva u vrijeme Petra Krešimira IV. Izvor: TOMISLAV RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi, ideje*, Zagreb: Školska knjiga (Biblioteka Clio Croatica) i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1997., str. 120.

i Šibenik, onda je neupitno da je kontrolirao i obližnje otoke. U suprotnom bi pozicija ovih gradova bila minorna u političkom, prometnom, a time i gospodarskom smislu.[69]

Ovdje nam upravo Biograd kao primjer može tomu najbolje posvjedočiti. Svoj politički i kulturni procvat taj grad doživljava baš u vrijeme kralja Petra Krešimira IV. No, i u crkvenom pogledu to je razdoblje od iznimna značenja. Ponajprije se to očituje u činjenici da kralj izravno stoji iza utemeljenja dvaju benediktinskih samostana (Sv. Ivana Evanđelista i Sv. Tome), a upravo u njegovim ispravama imamo prve podatke o Biogradskoj biskupiji i posvjedočeno ime jednoga biogradskog biskupa. Muški benediktinski samostan Sv. Ivana Evanđelista u Biogradu formalno je osnovan, kako to čitamo u samostanskoj fundacijskoj listini, u veljači 1060. godine. U tome važnom dokumentu naziva

[69] Usp. po tome pitanju i VINKO FORETIĆ, Dalmacija prema Hrvatskoj do 1107. godine, *Pomorski zbornik* / Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije, Zadar, 7 (1969.), 757-811.

se kraljevskim samostanom: *monasterium regale*. Međutim, prije toga datuma samostan je već izgrađen i ima redovnike, što se ovim kraljevskim činom samo formalizira.[70]

Nadia Togni u radu „*Italian Giant Bible of Šibenik*: Seal of Alliance Between Roman Church and Kingdom of Peter Krešimir IV" (Talijanska velika Biblija / tj. Biblija velikog formata / iz Šibenika: Pečat saveza između Rimske Crkve i Kraljevstva Petra Krešimira IV.), koji je referirala na nedavno održanom međunarodnom znanstvenom skupu *950 godina od prvoga spomena Šibenika* (Šibenik, 27. IX. 2016.), protumačila je pojavu Biblijā velikog formata (600 × 400 mm) na našim područjima u drugoj polovini XI. stoljeća dijelom manifestacije rimske crkvene reforme – Grgurevske reforme. Time se pokazuje da je Crkva u Hrvata prihvatila reformski val moralne i duhovne obnove. Prema istoj autorici cirkuliranje talijanskih Biblija velikog formata u Hrvatskoj i Dalmaciji odraz je i sredstvo promicanja crkvene reforme, dok prisutnost jedne takve Biblije u Šibeniku povezuje s propapinskom politikom Petra Krešimira IV.[71]

Na crkvenom su polju u nas glavni promicatelji tih reformi,[72] ali i *Pravila Sv. Benedikta*, bili splitski nadbiskup Lovro[73] i trogirski biskup Ivan.[74] I jedan i drugi izdanak su reformiranih benediktinaca-kamaldoljana s cresko-lošinjskog otočja.[75]

Iako s mnogo otvorenih pitanja, vrijedno ipak ostaje, pa barem i na simboličkoj razini, svjedočanstvo jednog natpisa iz grada Splita, s nadvratnika srednjovjekovne crkve Sv. Eufemije, koji nažalost nije sačuvan u svojem izvornom obliku, već u kasnom prijepisu iz 18. stoljeća, a govori o kralju Petru Krešimiru IV. i splitskom nadbiskupu Lovri:

---

[70] TOMISLAV GALOVIĆ, Benediktinci i benediktinke u Biogradu u ranom srednjem vijeku, u: *Glagoljica i glagoljaštvo u biogradskom kraju. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Glagoljica na biogradskom području održanoga 17. studenoga 2012. u Biogradu*, (ur.) Vjekoslav Ćosić, Biograd – Zadar, 2014., 95-116.

[71] NADIA TOGNI (Faculté autonome de théologie protestante, Université de Genève), *Italian Giant Bible of Šibenik*: Seal of Alliance Between Roman Church and Kingdom of Peter Krešimir IV [Summary], u: *Međunarodni znanstveni skup: 950 godina od prvoga spomena Šibenika. Gradska vijećnica, Šibenik, 26. – 28. IX. 2016. / International Scientific Congress: 950 Years from the First Mention of the City of Šibenik. City Council, Šibenik, 26-28 September 2016* (knjižica sažetaka), (ur.) Iva Kurelac, Gojko Lambaša, Ivica Poljičak, Anita Travčić, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Odsjek za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU (Zagreb), Grad Šibenik i Muzej grada Šibenika, Šibenik 2016., 23, te recentno: NADIA TOGNI, Manoscritti atlantici nel Regno di Croazia e Dalmazia: La Bibbia atlantica di Sebenico, *Šibenik od prvog spomena. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa 950 godina od prvog spomena Šibenika, Šibenik, 26. do 28. rujna 2016.*, (ur.) Iva Kurelac, Šibenik – Zagreb (Posebna izdanja 2) 2018., 63-99.

[72] MIRJANA MATIJEVIĆ SOKOL (bilj. 62), 141.

[73] O njemu zasebno XVI. poglavlje – „*De promotione Laurentii archiepiscopi*" – piše Toma Arhiđakon u svojoj *Salonitanskoj povijesti*. *Historia Salonitana*: *Thomae Archidiaconi, Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum – Toma Arhiđakon, Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*, predgovor, latinski tekst, kritički aparat i prijevod na hrvatski jezik OLGA PERIĆ, povijesni komentar MIRJANA MATIJEVIĆ SOKOL, studija *Toma Arhiđakon i njegovo djelo* RADOSLAV KATIČIĆ, Split (Biblioteka knjiga Mediterana, knj. 30) 2003., 68-83.

[74] JADRANKA NERALIĆ, Biskup Ivan Trogirski (1064. – 1111.) osnivač benediktinskoga samostana sv. Nikole, u: *Benediktinski samostan sv. Nikole u Trogiru: duhovnost i kultura u okrilju Virgines Dei. Zbornik radova prigodom 950. obljetnice utemeljenja / The benedictine monastery of St Nicholas in Trogir: spirituality and culture under aegis of Virgines Dei. A Collection of Papers marking the 950th anniversary of its foundation*, (prir. Vanja Kovačić i o. Jozo Milanović), Trogir, 2014., 87-102.

[75] IVAN OSTOJIĆ, (bilj. 32), 133-137.

4. Lik hrvatskoga kralja Petra Krešimira IV. Izvor: IGOR FISKOVIĆ, *Reljef kralja Petra Krešimira IV.*, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika (Katalozi i monografije, sv. 14), 2002., str. 55.

DALMATICAS REGERET DUM CRESIMIRUS [H]ABENAS
HOC TE LAURENTI PRAESULE SURGIT OPUS A. D. MLXIX.[76]
(Dok je Krešimir upravljao Dalmacijom, a ti Lovro bio biskup, nastalo je ovo djelo godine Gospodnje 1069.)[77]

Najzad, kada sve prethodno spomenute činjenice imamo u historiografskom obzorju, nije teško ne složiti se s tumačenjem Igora Fiskovića da se reljef vladara u splitskoj krstionici – kao simbolička ravnoteža između *regnum* s jedne strane i s druge *sacerdotium* – odnosi upravo na Petra Krešimira IV., i da su u tim nastojanjima u teološkom naučavanju, ali i umjetnosti upravo benediktinci imali ključnu ulogu.[78] Jako se to dobro očituje na ranoromaničkoj arhitekturi istočnojadranske obale kao rezultatu novih liturgijskih potreba za organizacijom sakralnog prostora.[79]

Također valja upozoriti na činjenicu da u *exultetu*[80] *Evangeliarium Absarense* (Osorski evanđelistar), koji je napisan oko 1070. godine u skriptoriju osorskoga benediktinskog samostana Sv. Nikole, imamo potvrdu hrvatskog suvereniteta u XI. stoljeću nad otocima Cresom i Lošinjem,[81] odnosno vlast kralja Petra Krešimira IV.[82]

Tek možemo nagađati je li konac Petra Krešimira IV. kao podupiratelja crkvene reforme[83] bio vezan za promjenu odnosa s papinstvom, a što bi za posljedicu imalo normanski napad iz južne Italije na Hrvatsku 1074. te zarobljavanje neimenovanoga hrvatskoga kralja.[84]

Ako se analizira do danas sačuvan diplomatički korpus vezan uz kralja Petra Krešimira IV., onda on izgleda ovako.[85] Sačuvane su dvije verzije isprave iz

---

[76] LOVRE KATIĆ, Zasluge reda sv. Benedikta za hrv. narod, *List Biskupije Splitsko-makarske, ujedno službeno glasilo Hvarske biskupije*, LXI (siječanj – veljača 1939.), 1-2, 17; CVITO FISKOVIĆ, Iskopine srednjovjekovne crkve sv. Eufemije u Splitu, *Historijski zbornik* 1 (1948.), 201-210 + tab., natpis na str. 203, a fotografija na tab. VII.

[77] IGOR FISKOVIĆ, *Reljef kralja Petra Krešimira IV.*, Split (Katalozi i monografije, sv. 14) 2002., 181.

[78] IGOR FISKOVIĆ (bilj. 77), posebice poglavlja 6. „Povijesni okviri nastanka reljefa" (str. 137-160) i „Kulturne i duhovne pretpostavke pojavi reljefa" (str. 161-188). Štoviše, autor pretpostavlja da je nadahnuće za ovaj reljef bio *Evanđelistar Henrika II.* (str. 172).

[79] Usp. s gledišta povijesti umjetnosti: MILJENKO JURKOVIĆ, Crkvena reforma i ranoromanička arhitektura na istočnom Jadranu, *Starohrvatska prosvjeta* / ser. III / 20 (1990. [1992.]), 191-213; MILJENKO JURKOVIĆ, Monasteri insulari dell'archipelago del Quarnero dell'XI e del XII secolo, *Hortus artium medievalium*, 19 (2013.), 205-218.

[80] To jest *Praeconium paschale* (Vazmeni proglas) – svečana pjesma koju na Veliku subotu pjeva đakon.

[81] Nije na odmet upravo na ovome mjestu spomenuti poprilično zanemaren podatak iz tzv. *Chronica Casinensis maior* iz XIII. st. da je samostan Sv. Nikole na otoku Susku sagradio i ustupio montekasinskoj opatiji hrvatski kralj Krešimir III. (*monasterium sancti Nicolay de Sansacu in insula maris prope Paulam in capite Carnarii, quod construxit Crisemerius rex et concessit monasterio Casinensi, quam possidet archiepiscopus Jad(e)rensis*). Usp. IVAN OSTOJIĆ (bilj. 17), 394.

[82] TOMISLAV GALOVIĆ, Scriptura Beneventana – Example of European Calligraphic Script in the Middle Ages. A Contribution to the Research of Manuscripts Written in Beneventan Script from Croatia, *Classical Heritage from the Epigraphic to the Digital. Academia Ragusina 2009 & 2011* (edited by Irena Bratičević & Teo Radić), Zagreb (Biblioteka Ex libris), 2014., 114-115. Usp. i BRANKA PECARSKI, Inicijal exulteta Osorskog jevanđelistara, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 26 (1986.), 1, 87-89.

[83] TRPIMIR VEDRIŠ, Crkva i vjerski život, u: *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku (oko 550 – oko 1150)*, (ur.) Zrinka Nikolić Jakus, Zagreb (Biblioteka Povijest Hrvata, vol. 1), 2015., 201-236 (napose: 220, 226).

[84] Usp. dio te problematike iznesen u: LUJO MARGETIĆ, *Iz ranije hrvatske povijesti. Odabrane studije*, Split (Biblioteka znanstvenih djela, knj. 91), 1997., 69-73.

[85] Usp. JOSIP LUČIĆ, Povijesna dokumentacija svetokrševanskog samostana i vladavina Petra Krešimira IV., *Zadarska revija – časopis za kulturu, znanost i umjetnost*, XXXIX (1990.), 2-3, 171-190.

veljače 1060. godine o osnivanju i davanju privilegija te poklanjanju otoka Žirja samostanu Sv. Ivana Evanđelista u Biogradu[86] te nešto kasnije (oko 1070.) isprava kraljeva izaslanika o dosuđivanju prava na crkvu Sv. Kuzme i Damjana kod Tkona na Pašmanu samostanu Sv. Ivana Evanđeliste u Biogradu,[87] kao i niz zapisa o posjedima koje kralj daje, poklanja ili prodaje ovom samostanu i drugima.[88] Zatim je tu isprava iz 1060. – 1062. godine o davanju kraljevske slobode samostanu benediktinki Sv. Tome u Biogradu i darivanju kraljevskog zemljišta Rasohatice[89] te otprilike u isto vrijeme o poklanjanju zemlje u Sidragi istomu samostanu.[90] Slijedi isprava od 25. prosinca 1066. kojom kralj uzima pod svoju zaštitu samostan Sv. Marije u Zadru,[91] dok u ispravi iz 1066./1067. (?) poklanja zemlje u Tokinji (Točinji) istom samostanu.[92] I isprava iz 1072. o poklanjanju zemljišta na „Brdima" izdana je u korist samostana Sv. Marije.[93] U ispravi pak iz 1066./1067. kralj Petar Krešimir IV. potvrđuje posjed u Diklu samostanu Sv. Krševana u Zadru,[94] koji je tom samostanu poklonio njegov djed Krešimir II. (to je sadržano u ispravi opata Petra), a ispravom iz 1069. ovomu samostanu poklanja se otok Maun.[95] U ispravi od 16. svibnja 1070. riječ je osnutku samostana Sv. Petra na Rabu,[96] a u onoj od 8. srpnja 1071. o određivanju i potvrđivanju područja rapske biskupije.[97] U ispravi pak okvirno datiranoj 1070. godinom i sačuvanoj u talijanskom prijevodu kralj Petar Krešimir IV. poklanja samostanu Sv. Stjepana kod Splita / Sv. Stjepana pod Borovima (*Sancti Stephani sub pinis*), tj. na današnjem Sustipanu, lokaciju na solinskom području za podizanje mlina (*molino*).[98] Treba ovdje spomenuti da je i jedan falsifikat – onaj iz 950. godine – nastao upravo na temelju jedne biogradske isprave ovoga kralja.[99]

Dakle, vidljivo je da od isprava kralja Petra Krešimira IV. sačuvanih do danas samo jedna ne korespondira s benediktinskim redom! Sve se ostale isprave ovako ili onako odnose na benediktince i benediktinke. Stoga je apsolutno u pravu I. Ostojić kada tvrdi da drugu polovinu XI. stoljeća „smijemo nazvati zlatnim vijekom benediktinaca u Hrvatskoj".[100]

---

[86] CD I, 87-93.

[87] CD I, 121-122.

[88] CD I, 135-136. Usp. i TOMISLAV GALOVIĆ (prir.), *Libellus Policorion – Rogovski kartular*. Svezak I. Kodikološki opis, paleografska analiza, faksimil, Zadar 2018., *passim*.

[89] CD I, 96-97.

[90] CD I, 97-98.

[91] CD I, 102.

[92] CD I, 104-105.

[93] CD I, 132. Usp. i CD I, 129.

[94] CD I, 105-106. Usp. i CD I, 106-109. O ovom iznimno važnom benediktinskom samostanu v. *1000 godina Samostana svetog Krševana u Zadru* (Prilozi sa znanstvenog skupa održanog 11. i 12. prosinca 1986. u Zadru, u povodu 1000. obljetnice Samostana svetog Krševana i 30. obljetnice Filozofskog fakulteta u Zadru), (ur.) IVO PETRICIOLI, Zadar1990. Napomena: radovi ovoga zbornika tiskani i u: *Zadarska revija – časopis za kulturu, znanost i umjetnost*, XXXIX, 2-3 (= *Znanstveni skup u povodu 1000. obljetnice Samostana svetog Krševana i 30. obljetnice Filozofskog fakulteta, Zadar, 11-12. 12. 1986.*), Zadar, 1990.; LUJO MARGETIĆ, O Kartularu samostana sv. Krševana u Zadru, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 37 (1995.), 147-181.

[95] CD I, 112-114.

[96] CD I, 114-115.

[97] CD I, 123-124.

[98] CD I, 122-123. Usp. LOVRE KATIĆ, *Rasprave i članci iz hrvatske povijesti* (prir. Željko Rapanić), Split (Splitski književni krug – Pisci između dva rata, knj. 6), 1993., 216.

[99] CD I, 39-43. Usp. JAKOV STIPIŠIĆ, Metodologija jedne insinuacije, *Dometi: kultura – književnost – društvena pitanja*, VI (1973.), 7-8, 89-96.

[100] IVAN OSTOJIĆ, Benediktinci glagoljaši, *Slovo*, 9-10 (1960.), 14-42, cit. na str. 19.

Tomu više nego dostatno svjedoči i Kartular samostana Sv. Marije u Zadru iz kojeg saznajemo da je ovaj benediktinski samostan osnovala Čika[101] 1066. godine.[102] Hrvatski kralj Petar Krešimir IV. obdario ga je kraljevskom slobodom (*regiam libertatem*),[103] a taj je čin zapisan 25. prosinca 1066. godine u Šibeniku:

Anno incarnationis domini nostri Iesu Christi millesimo sexagesimo VI^o^, Dukyzi Constantinopoleos imperante. Ego Cresimir, rex Chroatię et Dalmatię, filius Stephani regis, concessione Laurentii, Spalatensis archiępiscopi, omniumque nostri regni ępiscoporum et laudatione nostri ducis Stephani cęterorumque Chroatię comitum do regiam libertatem monasterio sanctę Marię Iaderensis, quod soror mea Cicca fabricauit, sic quidem, ut, si aliquis proteruus in aliquo prędicto monasterio contraire uoluerit uel ui aliquid abstulerit, ęcclesię quadruplum restituat et sua omnia regali iuri subiaceant. Hoc quę ab archiepiscopo et ab omnibus ępiscopis confirmatum canonice, ac ab uniuerso cetu conlaudatum est. L[aurentius] archiępiscopus laudo. Stephanus, ępiscopus Iadere, laudo. Rainerius, ępiscopus Chroatię, laudo. Iohannes, Traguriensis ępiscopus, laudo. Dabro, Belgradensis ępiscopus, laudo. Drago, Arbensis ępiscopus, laudo. Petrus, Absarensis ępiscopus, laudo.

In die natali domini in Sibinoque coram omnibus prędicte abbatisse Cicke hęc scripta data sunt.

(Godine tisuću šezdeset i šeste od utjelovljenja Gospodina našega Isusa Krista, za carevanja Dukice u Konstantinopolu, ja Krešimir, kralj Hrvatske i Dalmacije, sin kralja Stjepana, uz dopuštenje splitskoga nadbiskupa Lovre te svih biskupa našega kraljevstva i pristanak našega vojvode Stjepana i ostalih knezova Hrvatske dajem kraljevsku slobodu Samostanu Svete Marije zadarske, koji je sagradila moja sestra Cika, tako da, ako bi se koji drznik htio suprotstaviti u nečemu prije spomenutom samostanu ili silom nešto oduzeti, crkvi neka vrati četverostruko i sve njegovo neka bude podvrgnuto kraljevskom pravu. Ovo, što je od nadbiskupa i od svih biskupa potvrđeno po crkvenim zakonima, odobreno je i od cjelokupnog skupa. Nadbiskup Lovro, odobravam. Zadarski biskup Stjepan, odobravam. Hrvatski biskup Raineri-je, odobravam. Trogirski biskup Ivan, odobravam. Biogradski biskup Dabro, odobravam. Rapski biskup Drago, odobravam. Osorski biskup Petar, odobravam.

Na dan rođenja Gospodinova (na Božić) u Šibeniku su pred svima prije spomenutoj opatici Ciki predani ovi zapisi.)[104]

Kartular samostana benediktinki Sv. Marije u Zadru, nazivan i *Registrum privilegiorum sanctae Mariae*, pisan je beneventanom,[105] i to je lijep primjer tzv.

---

[101] Za genealoške podatke o opatici Čiki i Madijevcima v. ZRINKA NIKOLIĆ, *Rođaci i bližnji. Dalmatinsko gradsko plemstvo u ranom srednjem vijeku*, Zagreb (Povijesna knjižnica, knj. 4), 2003., 26-28, 43-44, 63-66, 111-113, 117-118, 120-122, 146-151, 182; ZRINKA NIKOLIĆ JAKUS, Madijevci: primjer obitelji dalmatinske gradske elite u desetom i jedanaestom stoljeću, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 23 (2005.), 1-24.

[102] CD I, 101.

[103] CD I, 102.

[104] Prijevod je preuzet s uvećane replike (precrta, prijepisa, prijevoda) ove darovnice koja je bila izrađena u povodu *950. obljetnice Samostana benediktinki sv. Marije u Zadru (1066. – 2016.)* i izložena u samostanskoj crkvi.

[105] Usp. opis kod TADIJE SMIČIKLASA, Predgovor, u: *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae – Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*. Svezak II. Listine XII. vijeka (1101 – 1200) (sabrao i uredio Tadija Smičiklas), Zagreb, 1904., XVII-XVIII; MIRJANA MATIJEVIĆ SOKOL, *Studia diplomatica. Rasprave i prinosi iz hrvatske diplomatike*, Zagreb, 2014., 11.

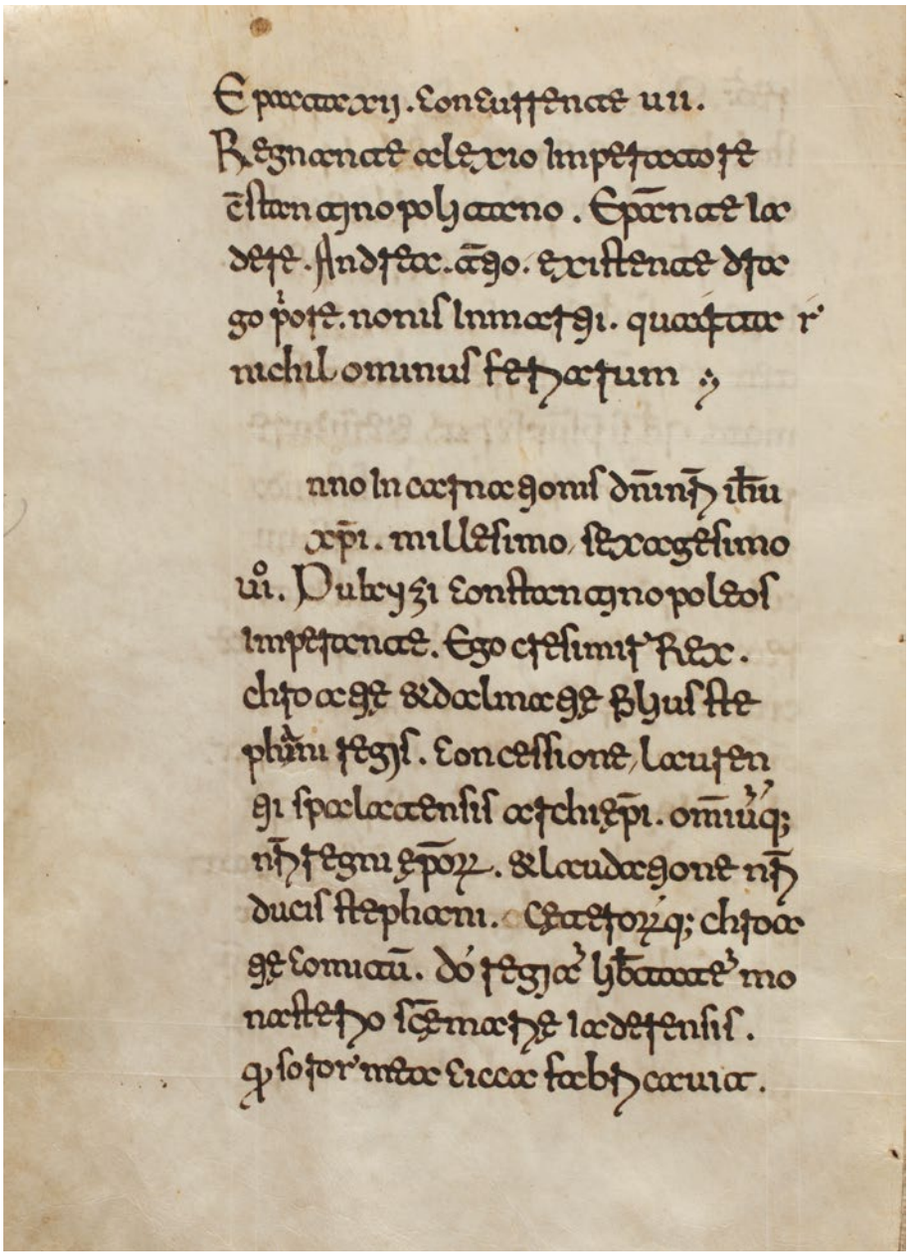

5. Kartular samostana Sv. Marije u Zadru. Izvor: Arhiv samostana benediktinki Sv. Marije u Zadru, fol. 16[v].

pragmatične pismenosti. No dok se Kartular fizički ne uzme u ruke, vrlo je teško njegovu građu, a još više njegov ustroj, približiti zainteresiranom istraživaču jer se radi o vrlo kompleksnom povijesno-diplomatičkom vrelu.[106]

Kartular ukupno sadrži prepisana 34 dokumenta, i to od najstarijeg iz 1066. do najmlađeg iz 1236. godine, te dva zapisa iz XII./XIII. i XIII./XIV. stoljeća. Građa u Kartularu, ispisana na 36 listova različite veličine, nije poslagana kronološkim redom, već vrlo raznoliko, što nas odmah, uz paleografska zapažanja, upućuje na zaključak da je Kartular pisan, bolje rečeno sastavljan u nekoliko navrata. Zbog toga se u literaturi pretpostavlja da je „prvobitni i znalački redigiran kartular Svete Marije izgubljen i onda, u vrijeme kad se kartulari pred sudom više

[106] Na ovom mjestu srdačno zahvaljujemo č. m. Anastaziji Čizmin, opatici samostana benediktinki Sv. Marije u Zadru, na mogućnosti uvida i pregleda ovoga dragocjena *Kartulara*.

nisu prihvaćali kao dokazala, nadomješten ovom neuredno skupljenom zbirkom prijepisa i zapisa što su se tada još mogli naći, više kao memorijalni spisi nego kao pravni instrument" (R. Katičić).[107]

Doduše, ako uzmemo kao primjer kartulare sa srednjovjekovnoga zapadnoeuropskog prostora, npr. Francuske, tada se može povući paralela s nastankom jednih i drugih, u našem slučaju ovoga zadarskog Sv. Marije. Naime, kartulari su tamo, ali i u nas, sastavljani kao zbirka isprava koja najbolje oslikava događaje i ima najveću važnost za pojedini samostan. Na početku se nalazi fundacijska listina, a potom vladarski ili papinski privilegij. Zbog toga se dokumenti u kartularima nužno ne redaju prema kronološkom principu već po svome značenju, a što zapravo uspostavlja legitimitet njihova posjedovanja te određeni geografski princip opisa samostanskih posjeda. Treba istaknuti i činjenicu da su imena posjeda (toponimi) stara i po nekoliko stoljeća znala biti zapisivana ne onako kako stoji u izvorniku, već onako kako se u vrijeme sastavljanja kartulara izgovaralo/nazivalo. A upravo su izvornici s vremenom gubili na važnosti i svijest o potrebi njihova čuvanja iščezla je kada je bilo lakše imati sve u jednom novosastavljenom kartularu nego u pojedinačnim ispravama, jer je u slučaju različitih neprilika (požar, potres) ili ratnih okolnosti bilo lakše spasiti i spremiti na sigurno pojedini kartular nego niz pojedinačnih isprava.[108]

Osim beneventanom, određeni manji, kasnije sastavljeni dijelovi Kartulara benediktinki Sv. Marije u Zadru pisani su karolinom i goticom. Iz vremena Hrvatskog Kraljevstva u njemu se nalazi trinaest isprava datiranih godinama od 1066. do 1096. Osim prijepisa isprava ovaj Kartular sadržava i inventar samostanskih pokretnih i nepokretnih dobara.[109] Kao zanimljivost, ali i veliku vrijednost, navedimo da je na zadnjim listovima Kartulara zapisan dvoglasni tropirani *Sanctus*,[110] što je najraniji zabilježeni primjer višeglasnog pjevanja u Hrvatskoj.[111]

Kartular je u cijelosti priredio i objavio Viktor Novak,[112] koji je uostalom napisao i niz radova upravo o samostanu Sv. Marije,[113] visoko ga cijeneći i nazivajući najstarijim čuvarom zadarskih arhivalija,[114] odnosno riznicom hrvatske devetovjekovne prošlosti.[115]

---

[107] RADOSLAV KATIČIĆ (bilj. 24), 519.

[108] CONSTANCE B. BOUCHARD, Monastic Cartularies: Organizing Eternity, u: *Charters, Cartularies and Archives. The Preservation and Transmission of Documents in the Medieval West: Proceedings of a Colloquium of the Commission Internationale de Diplomatique* (Princeton and New York, 16-18 September 1999). Edited by ADAM J. KOSTO and ANDERS WINROTH, Toronto (Papers in Mediaeval Studies 17), 2002., 22-32 (napose: 28-30, 32).

[109] JAKOV STIPIŠIĆ, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi: latinska paleografija, opća diplomatika, kronologija, rječnik kratica*, Zagreb, 1991.[3], 168.

[110] MARIJAN GRGIĆ, Najstarije zadarske note. Prilog proučavanju najstarijeg razdoblja glazbene umjetnosti kod Hrvata, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, 11-12 (1965.), 269-352 + sl. (posebice: 272).

[111] JAKOV STIPIŠIĆ, Hrvatska u diplomatičkim izvorima do kraja XI. stoljeća, u: *Hrvatska i Europa – kultura, znanost i umjetnost. Svezak I. Srednji vijek (VII – XII. stoljeće) – rano doba hrvatske kulture*, (ur.) Ivan Supičić, Zagreb, 1997., 311.

[112] VIKTOR NOVAK, *Zadarski kartular samostana svete Marije – Chartulare Jadertinum monasterii sanctae Mariae*, Zagreb, 1959. [1960.].

[113] Usp. npr. VIKTOR NOVAK, Marginalije uz historiju zadarskog manastira sv. Marije u XII stoljeću, *Starohrvatska prosvjeta*, / III. ser. / 8-9 (1963.), 181-202.

[114] ВИКТОР НОВАК, Манастир св. Марије најстарији је чувар задарских архивалија, *Историски часопис – орган Историског института Српске академије наука*, IX-X, 1959 (1960.), 45-53. Taj se arhiv nalazio upravo „in volta sub campanilo monasterii Sanctae Mariae monialium de Jadra".

[115] VIKTOR NOVAK, Manastir sv. Marije – riznica hrvatske devetovekovne prošlosti, *Zadarska revija*, XVI (ožujak – lipanj 1967.), 2-3, 85-110.

Nedugo potom Nada Klaić[116] napisala je dosta oštru i u određenim segmentima opravdanu kritiku Novakova izdanja Kartulara samostana Sv. Marije, ali unatoč tomu ipak i njegova kapitalna rada. Podrobnu pak *Lingvističku analizu kartulara samostana Sv. Marije u Zadru* izradio je Robert Leljak,[117] a kao kuriozitet valja navesti činjenicu da je zbog važnosti ovaj Kartular fotografiran čak dvaput početkom prošloga, XX. stoljeća.[118]

Ivan Krstitelj Tkalčić, koji je bio u prilici tijekom svojih istraživanja u Zadru[119] dobiti na uvid original, smatrao je da je najstariji dio Kartulara napisan prije 1107. godine, a drugi dio u XII. stoljeću.[120] Prema I. Ostojiću prvi dio pisan je beneventanom i nastao je početkom XII. stoljeća, a posljednji dio napisan je goticom u XIV. stoljeću.[121] No i tu je pružena samo okvirna datacija nastanka Kartulara (najstarijeg dijela), a to je prva polovina XII. stoljeća. Kako Kartular ima nekoliko slojeva, upravo je po njima najdetaljnije V. Novak pokušao izvršiti također okvirnu dataciju.[122]

Konkretnije je u pogledu povijesnih okolnosti i datacije najstarijeg dijela Kartulara pisao Lujo Margetić i iznio tvrdnju da je Kartular napisan „na način kako se najbolje znalo" odmah po dolasku Mlečana u Zadar 1159. godine. Kartular je sastavljen brzo, a ni sastavljači isprava i samostanski „pravni stručnjaci" nisu se previše trudili oko njega, jer ionako nije bio potpun dokaz na sudu.[123] Unatoč tomu, pravnu snagu na sudu svojom zakletvom mogli su mu dati opat/opatica i redovnici/redovnice.

Prema analizi Nelle Lonza: „Kako je rasla senzibilizacija prema važnosti pismene forme, tako su se i usmeni pravni poslovi, inače posve valjani, "prevodili" u pisani oblik isprave, koji se počinjao smatrati sigurnijim." Autorica navodi instruktivni primjer: „Kada je Rozana, opatica zadarskog benediktinskog Samostana sv. Marije 1170. zatražila od bilježnika da zapiše iskaze svjedoka o usmenom pravnom poslu, kojime je majka na samrti predala dječaka Prvoša samostanu da ga nauče pisati i pripreme za svećeničku službu, ona to nije učinila zato što usmeni oblik ne bi valjao (bez obzira na to je li pravni posao shvaćen kao ugovor ili oporuka), nego zato što je mislila da je pisani oblik pouzdaniji." te: „Sigurno je na njezin stav utjecalo to što je već bila navikla na pisane akte s obzirom na to da je njezin samostan vodio kartular u koji su se unosili pravni poslovi".[124]

Na ključno pitanje: *Zašto je i kada došlo do sastavljanja Kartulara?* L. Margetić dao je vrlo prihvatljiv odgovor: kraljevska Krešimirova, Zvonimirova i Koloma-

---

[116] NADA KLAIĆ, Nekoliko riječi o kartularu samostana sv. Marije u Zadru, *Historijski zbornik*, XIX-XX / 1966.-1967. (1968.), 501-514.

[117] ROBERT LELJAK, *Lingvistička analiza kartulara samostana Sv. Marije u Zadru* (magistarski rad), mentor: Mate Križman, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, 1999.

[118] PETAR KARLIĆ, *Fotografiranje registra opatica sv. Marije u Zadru* (Preštampano iz „Vijenca", knj. III. / 17.), Zagreb, 1924.

[119] Usp. VIKTOR NOVAK, Ivan Kukuljević i Ivan Tkalčić na naučnim istraživanjima u Zadru. Prilog hrvatskoj istoriografiji u drugoj polovini XIX. stoleća (I), *Zadarska revija*, III (1954.), 4, 292-308; Ivan Kukuljević i Ivan Tkalčić na naučnim istraživanjima u Zadru (II), *Zadarska revija*, IV (1955.), 1, 25-35.

[120] IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Predgovor, u: *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae – Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom. Dio I. od godine 503–1102.*, Zagreb (Monumenta historica Slavorum Meridionalium – Povjestni spomenici Južnih Slavenah – knjiga II.) 1874., VI.

[121] IVAN OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, I, 321.

[122] VIKTOR NOVAK (bilj. 112), 119-215.

[123] LUJO MARGETIĆ (bilj. 84), 128.

[124] NELLA LONZA, Pravna kultura srednjovjekovne Dalmacije između usmenosti i pismenosti, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 63 (2013.), 5-6, 1203-1232, citat na str. 1217.

nova oslobođenja od poreza, koja je trebalo staviti pred novu mletačku upravu, upravo su „ono glavno i osnovno zašto je uopće došlo do sastavljanja kartulara sv. Marije".[125] Ovomu jedino možemo pridodati još to da ako Kartular možda i nije sastavljen „očito odmah" nakon dolaska Mlečana, onda je u svakom pogledu to moralo biti prije 1167. godine.[126] Kakogod, Kartular samostana benediktinki Sv. Marije u Zadru[127] sastavlja se u razdoblju koje se u zapadnoeuropskoj historiografiji naziva „velikim dobom kartulara" (*the great age of cartularies*), a to je XII. i XIII. stoljeće.[128]

***

Zaključno možemo reći da je razdoblje Hrvatskoga Kraljevstva za Petra Krešimira IV. najuže povezano s Redom Svetoga Benedikta. Iako se – prema svjedočanstvu zapisa u *Korčulanskom kodeksu* iz XII. stoljeća – kralj morao već na početku svoje vladavine pravdati pred opatom Majnardom, poslanikom pape Nikole II., zbog navodnog ubojstva svoga brata Gojslava,[129] nadolazeće vrijeme pozicioniralo je i njega i Hrvatsko Kraljevstvo, kojemu je bio na čelu, „u epohu društvenog uspona i prostornog oblikovanja", a osnivanje biogradskog samostana „nije označilo samo širenje benediktinske osnovice u Hrvatskoj nego, stvaranjem samostanskog vlastelinstva, i početak gospodarskog rasta", da se ovdje poslužimo

---

[125] LUJO MARGETIĆ (bilj. 84), 127-131.

[126] Usp. TOMISLAV GALOVIĆ, Historical Circumstances of the Appearance of Medieval Cartularies in Croatia, *Иницијал. Часопис за средњовековне студије / Initial. A Review of Medieval Studies*, 4 (2016.), 73-95 (napose: 89, 93).

[127] Pošto je tekst ovoga rada već bio autorski završen i predan (7. VI. 2017.) organizatorima te Uredništvu ovoga Zbornika, objavljen je članak kolege M. Ančića pod naslovom „Vekenega i kralj Koloman", u kojemu se na puno mjesta, unatoč naslovu, upravo govori o najstarijem dijelu *Kartulara samostana svete Marije u Zadru*, a koji autor naziva terminom „montanej" (MLADEN ANČIĆ, Vekenega i kralj Koloman, u: *Laude nitens multa. Zbornik radova s kolokvija u povodu 900. obljetnice Vekenegina epitafa*, ur. Pavuša Vežić i Ivan Josipović, Zadar2018., 15-42, napose 5-27). Budući da je o tome na *Znanstvenom kolokviju „950. obljetnica Samostana benediktinki sv. Marije u Zadru (1066. – 2016.)*", u organizaciji Benediktinki Svete Marije u Zadru, Zadarske nadbiskupije i Sveučilišta u Zadru, u Zadru 27. X. 2016. referirala profesorica Mirjana Matijević Sokol (Fundacijska listina samostana zadarskih benediktinki), upućujem na njezin rad u ovome zborniku (Fundacijska listina samostana Sv. Marije u Zadru). Također upućujem i na izlaganje zaslužne istraživačice zadarske povijesti Vesne Jakić-Cestarić na istome kolokviju (Kompleks samostana sv. Marije u vrijeme opatice Cike). Rad M. Matijević Sokol o Kartularu zadarskih benediktinki bit će publiciran i zasebno u njezinoj novoj knjizi: MIRJANA MATIJEVIĆ SOKOL, *Studia mediaevalia selecta. Rasprave i prinosi iz hrvatske srednjovjekovne povijesti*, Zagreb, 2019. (u pripremi za tisak) – na čiji se tekst ovdje i pozivam. Uzgred, kao zanimljivost navedimo činjenicu da jedan od najistaknutijih crkvenih povjesničara i poznavatelja pisanih spomenika Zagrebačke biskupije Ivan Krstitelj Tkalčić kartulare Zagrebačke biskupije naziva montanejima, a tumači ih kao zbirke vjerodostojnih prijepisa; takvi su zbornici prijepisa rađeni da bi postojao vjerodostojan prijepis u montaneju, tj. kartularu (IVAN KRSTITELJ TKALČIĆ, prir., *Povjestni spomenici zagrebačke biskupije XII. i XIII. stoljeća / knjiga prva – Monumenta historica episcopatus Zagrabiensis saec. XII. & XIII. / volumen primum*, Zagreb 1873., IV), ako bi kojim slučajem originalna isprava propala ili se zagubila. Također, ovom prilikom spominjemo da je tijekom održavanja *Znanstvenog kolokvija „950. obljetnica Samostana benediktinki sv. Marije u Zadru (1066. – 2016.)*" iskrsla ideja o novom izdanju *Kartulara samostana svete Marije u Zadru* prema suvremenim egdotičkim pravilima, uz kodikološku, paleografsku i diplomatičko-povijesnu analizu te faksimil i hrvatski prijevod.

[128] CONSTANCE B. BOUCHARD (bilj. 108), 29.

[129] Usp. VINKO FORETIĆ, Korčulanski kodeks 12. stoljeća i vijesti iz doba hrvatske narodne dinastije u njemu, *Starine JAZU* (Odjel za filozofiju i društvene nauke), knj. 46 (1956.), 23-44; LUJO MARGETIĆ, *Hrvatska i Crkva u srednjem vijeku. Pravnopovijesne i povijesne studije*, Rijeka (Biblioteka Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci. Monografije), 2000., 73-92.

riječima Tomislava Raukara,[130] dok je recentna historiografija sve to ocijenila vrhuncem ranosrednjovjekovne hrvatske države.[131]

Ako pogledamo samo samostane benediktinki, to već dolazi do iznimna izražaja. Naime, tijekom 60-ih godina XI. stoljeća osnivaju se ovi samostani: Sv. Tome u Biogradu 1060. – 1062., Sv. Dujma (kasnije sv. Nikole) u Trogiru 1064., Sv. Marije u Zadru 1066. te Sv. Benedikta (kasnije Sv. Arnira) 1068. u Splitu.[132] U pogledu muških benediktinskih samostana, osnivaju se: Sv. Ivan Evanđelista u Biogradu 1060., Sv. Ivan Krstitelj u Trogiru prije 1064., Sv. Petar u Supetarskoj Drazi na otoku Rabu 1060. (?), a vjerojatno i opatija Sv. Petra u Selu na području današnjih Jesenica[133] itd. Prema jednoj okvirnoj procjeni benediktinci su u Krešimirovoj državi imali najmanje sedamnaest[134] većih/važnijih samostana (Solin, Nin, Knin, Zadar, Split, Biograd, Trogir, Osor, Susak).[135]

Na koncu, navedimo ovdje riječi don Lovre Katića iz 1939. godine, koji je u članku „Zasluge reda sv. Benedikta za hrv. narod" konstatirao sljedeće: „Jedanaesti vijek doba je najljepšeg cvata naših benediktinaca, ali su oni i usprkos nedaćama vremena, koje su za nesretnih komenda upropašćivale njihov red, postojano amo tamo čuvali tradiciju svoga reda. Bolje su se uščuvali ženski samostani, jer nijesu padali pod udar komende, pa su preživjeli i razorno Napoleonovo doba, koje je uništilo i posljednje ostatke muških samostana. Da nije bilo ovih nevolja naši benediktinski bi samostani bili ostali i dalje rasadištima kulture."[136]

Dakle, *Croatia Benedictina* odgovara upravo Hrvatskom Kraljevstvu za Petra Krešimira IV. (*rex Chroatię et Dalmatię / rex Chroatorum et Dalmatinorum*)! Zlatno je to doba za Red Svetoga Benedikta u Hrvatskoj!

---

[130] Usp. TOMISLAV RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje. Prostor, ljudi, ideje*, Zagreb (Biblioteka Clio Croatica) 1997., 2007.[2], 49.

[131] Usp. IVO GOLDSTEIN, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb (Biblioteka Historiae, knj. 1) 1995., 372-429; ANTE BIRIN, Pregled političke povijesti Hrvata u ranome srednjem vijeku, u: *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku (oko 550 – oko 1150)*, (ur.) Zrinka Nikolić Jakus, Zagreb (Biblioteka Povijest Hrvata, vol. 1), 2015., 60-65.

[132] Usp. ZRINKA NIKOLIĆ JAKUS, Prve benediktinke u Dalmaciji, u: *Benediktinski samostan sv. Nikole u Trogiru: duhovnost i kultura u okrilju Virgines Dei. Zbornik radova prigodom 950. obljetnice utemeljenja / The benedictine monastery of St Nicholas in Trogir: spirituality and culture under aegis of Virgines Dei. A Collection of Papers marking the 950th anniversary of its foundation* (prir. Vanja Kovačić i o. Jozo Milanović), Trogir, 2014., 103-114.

[133] IVAN OSTOJIĆ, Kad je osnovan samostan sv. Petra u Selu, *Starohrvatska prosvjeta*, / III. ser. / 7 (1960.), 143-157.

[134] PEJO ĆOŠKOVIĆ, Krešimir IV (Petar Krešimir IV), kralj (?, prva pol. XI. st. – ?, 1074), *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 8 (Kr – Li), gl. ur. Trpimir Macan, Zagreb2013., s. v. (118-119).

[135] IVO GOLDSTEIN (bilj. 131), 384.

[136] LOVRE KATIĆ, Zasluge reda sv. Benedikta za hrv. narod, *List Biskupije Splitsko-makarske, ujedno službeno glasilo Hvarske biskupije*, LXI (ožujak – travanj – svibanj 1939.), 3-4-5, 43.